

NACIONALNA STRATEGIJA ZA PREVENCIJU I ZAŠTITU DECE OD NASILJA

("Sl. glasnik RS", br. 122/2008)

1. POLAZNE OSNOVE

Nasilje nad decom je opšti problem koji prožima sva društva, sve kulture i sve regione sveta. Milioni dece svakodnevno trpe nasilje. Nasilje nad detetom predstavlja grubo kršenje prava deteta. Nasilje izaziva patnju deteta, ozbiljno ugrožava razvoj, dobrobit, pa i sam život deteta, a posledice su često teške i dugotrajne.

Nepovoljne socijalne i društvene okolnosti u poslednjoj deceniji prošlog i početkom ovog veka izložile su decu u Republici Srbiji povećanom riziku od nasilja. Postojeći podaci ukazuju na trend povećanja porodičnog, a posebno vršnjačkog nasilja među decom i mladima.

Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja predstavlja osnovno pravo svakog deteta utvrđeno u Konvenciji o pravima deteta i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i ostalih međunarodnih organizacija, koje je država Srbija ratifikovala kao članica tih organizacija.

Potvrđivanjem (ratifikovanjem) Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) naša zemlja je preuzela obavezu da preduzima mere za sprečavanje nasilja nad decom i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini, i to od:

- fizičkog i mentalnog nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja (član 19),
- svih oblika seksualnog izrabljivanja i seksualne zloupotrebe (član 34),
- nasilnog odvođenja dece i trgovine decom (član 35),
- svih drugih oblika eksploatacije štetnih za dete (član 36),
- mučenja, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37).

Konvencija takođe određuje obavezu države da obezbedi mere podrške za fizički i psihički oporavak deteta - žrtve nasilja i njegovu socijalnu reintegraciju (član 39).

Poštovanje ljudskih prava, a posebno prava deteta, i iskorenjivanje svih vidova nasilja nad decom, istaknuti su i kao prioriteti Saveta Evrope na Trećem samitu šefova država u Varšavi i operacionalizovani u programu "Izgradnja Evrope za decu i sa decom", i od ključnog su značaja za budućnost i stabilnost kohezivne Evrope za koju je Republika Srbija čvrsto opredeljena.

Posvećenost države Srbije poštovanju prava i unapređenju položaja dece, a posebno sprečavanju i zaštiti dece od nasilja, ogleda se i u brojnim strateškim dokumentima Vlade i zakonima koje je Narodna skupština Republike Srbije usvojila, kao i u reformskim procesima u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, pravosuđa i policije i drugim oblastima, započetim nakon demokratskih promena 2000. godine.

U Nacionalnom planu akcije za decu, koji je Savet za prava deteta izradio a Vlada Republike Srbije usvojila 2004. godine, i u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine, zaštita dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja istaknuta je kao jedan od prioritetnih ciljeva.

U 2005. godini usvojen je novi Porodični zakon, koji definiše i zabranjuje nasilje u porodici i ustanovljava obavezu države da preduzme sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i od svake vrste eksploatacije.

Izrađen je i usvojen Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005), a zatim i posebni protokoli za ustanove socijalne zaštite (2005), obrazovno-vaspitni sistem (2007) i policiju (2007). Urađena je i situaciona analiza nasilja nad decom, a zatim je, kroz široki konsultativni proces i javnu raspravu tokom 2006. godine, usaglašen i usvojen od strane Vlade Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja.

U 2007. godini donet je dokument Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji. Za svaki globalni Milenijumski cilj, ustanovljeno je osam nacionalnih ciljeva, odnosno zadataka koji treba da budu dostignuti do 2015. godine. U okviru Milenijumskog cilja 3. koji se odnosi na unapređenje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena, kao jedan od specifičnih ciljeva postavljeno je smanjivanje nasilja nad ženama i decom, s preporukom da se usvoji i sprovodi Nacionalni plan akcije protiv nasilja u svakodnevnom životu i uvede vođenje rodno osetljive statistike o žrtvama nasilja.

Početkom maja 2008. godine, na sednici od 9. maja 2008. godine, Vlada je usvojila Nacionalnu strategiju za mlade, u kojoj je jedan deo posvećen zaštiti dece i mladih od nasilja.

Krajem 2007. godine, Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije formirao je Radnu grupu sa zadatkom da izradi Nacrt nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

Izradom, usvajanjem i realizacijom Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Vlada će potvrditi svoju rešenost da istraje na putu reformi koje je započela, sa ciljem da obezbedi dobrobit i pun obim poštovanja ljudskih prava svih građana. Ujedno, Vlada na taj način ispunjava svoje obaveze koje proističu iz međunarodnih dokumenata donetih pod okriljem Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope koje je naša zemlja potvrdila (ratifikovala) i iz do sada usvojenih programskih dokumenata Vlade kao što su Strategija za smanjenje siromaštva, Nacionalni plan akcije za decu, Milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji i drugi.

2. DEFINICIJE OSNOVNIH POJMOVA

2.1. Definicija deteta

Ustav Republike Srbije pod pojmom deteta podrazumeva osobu do navršene osamnaeste godine života, što je u skladu sa definicijom sadržanom u Konvenciji o pravima deteta.

Ovu definiciju usvajaju i Porodični zakon, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o radu, Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Prema odredbama člana 64. st. 1, 3. i 5. Ustava Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", broj 98/06) proklamovano je da deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti. Deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja. Deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zaposlena niti, ako su mlađa od 18 godina mogu da rade na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral, prema članu 66. stav 4. Ustava.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Službeni glasnik RS", br. 62/03, 64/03 - ispravka, 58/04, 62/04 - ispravka, 79/05 - dr. zakon i 101/05 - dr. zakon), pravi razliku između pojma dete i učenik (čl. 3, 44, 45. i 95).

Prema krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije dete koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina naziva se maloletnikom (mlađi maloletnik - lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina života; stariji maloletnik - lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina života).

2.2. Definicije nasilja

Opšta definicija nasilja, kao i definicije pojedinih vidova nasilja koje se koriste u ovom dokumentu, u skladu su sa definicijama usvojenim na Konsultaciji o sprečavanju zloupotrebe dece u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji u Ženevi, 1999. godine, kao i sa definicijama nasilja u zakonodavstvu Republike Srbije.

Zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata sve oblike fizičkog, odnosno emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja deteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć (Svetska zdravstvena organizacija, 1999).

3. VIZIJA I PRINCIPI NACIONALNE STRATEGIJE ZA PREVENCIJU I ZAŠTITU DECE OD NASILJA

3.1. Vizija

Vizija koja se promovise Nacionalnom strategijom za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (u daljem tekstu: Strategija) jeste da sva deca u Republici Srbiji, bez obzira na uzrast, pol, nacionalno ili etničko poreklo, porodični status i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike deteta i njegove porodice, odrastaju u okruženju bezbednom od svake vrste nasilja, u kome se poštuju ličnost i dostojanstvo deteta, uvažavaju

potrebe i razvojne mogućnosti deteta, i omogućava detetu da razvija toleranciju i koristi nenasilne vidove komunikacije.

3.2. Osnovni principi

U izradi Strategije poštovana je suštinska poruka Studije generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Nasilje nad decom, da nikakvo nasilje nad decom nije opravdano i da se sve vrste nasilja nad decom mogu sprečiti.

Osnovni principi na kojima se zasniva Strategija proizlaze iz vrednosnog sistema sadržanog u Konvenciji o pravima deteta i Ustavu Republike Srbije, a koji su ugrađeni i u Nacionalni plan akcije za decu. To su:

1. pravo deteta na život, opstanak i razvoj;
2. nediskriminacija;
3. najbolji interes deteta;
4. participacija deteta.

Strategija se odnosi na svu decu, bez diskriminacije, odnosno, bez obzira na porodični status, etničko poreklo i bilo koje druge socijalne ili individualne karakteristike deteta (pol, jezik, veroispovest, nacionalnost, mentalne, fizičke ili druge specifičnosti deteta i njegove porodice).

Strategija se odnosi na decu u svim sredinama: u porodici (biološkoj, hraniteljskoj, usvojiteljskoj), u ustanovama gde deca borave privremeno ili trajno (škole, predškolske ustanove, letovališta, dnevni boravci, školski internati, domovi za decu i druge ustanove), na ulici, sportskim, zabavnim ili drugim priredbama i drugim mestima gde se deca nalaze.

Prevažnost najboljeg interesa deteta podrazumeva da interes deteta ima prednost nad interesom roditelja, odnosno staratelja, ustanove ili zajednice, u situacijama kada se ovi interesi razlikuju od interesa deteta.

Participacija deteta obezbeđuje se tako što deca treba da budu pitana, da dobiju primerene informacije i mogućnost da slobodno izraze svoje želje, stavove i mišljenje o svim pitanjima koja ih se tiču i u svim fazama procesa zaštite, i to na način koji odgovara njihovom uzrastu i razvojnim mogućnostima.

4. OPIS I ANALIZA STANJA

4.1. Deca u Republici Srbiji

Prema rezultatima popisa stanovništva 2002. godine, u Republici Srbiji (bez podataka za AP Kosovo i Metohija) deca čine 19,6% (1.467.273) ukupne populacije. Devojčice čine 18,5% (714.530) ženske populacije, a dečaci 20,6% (752.743) muške populacije.

Deca predškolskog uzrasta (mlađa od sedam godina) čine 6,6% (495.327) populacije Republike Srbije, a deca uzrasta od sedam do 14 godina starosti 9,1% (681.443). Maloletnika je 5,1% (384.862), i to maloletnih devojčica je 4,9% (187.985), a maloletnih dečaka je 5,4% (196.877).

4.2. Posebno ugrožene grupe dece

Iako je dugotrajan nepovoljan društveni kontekst tokom prethodne decenije izložio svu decu u Republici Srbiji povećanom riziku od nasilja, posebno su ugrožene sledeće najosetljivije grupe dece čiji razvoj, oporavak a često i život, zavise od podrške i solidarnosti društva:

4.2.1. Deca iz siromašnih porodica

Prema podacima iz izveštaja o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Republici Srbiji (2007), najveći procenat siromašnih je upravo među porodicama sa decom (oko 12%). Njihov rizik siromaštva je gotovo za trećinu veći od proseka populacije. Oni čine 23,7% ukupnog stanovništva, a skoro trećinu ukupnog broja siromašnih.

4.2.2. Deca romske nacionalnosti

Deca romske nacionalnosti čine 37,5% (40.554) ukupne populacije Roma (108.193). Devojčice čine 37,2% (19.943) ženske populacije Roma, a dečaci 37,8% (20.611) muške populacije Roma. Dece romske nacionalnosti predškolskog uzrasta (ispod sedam godina) je 15,8% (17.120), a dece romske nacionalnosti uzrasta od sedam do 14 godina je 15,9% (17.258).

Preko dve trećine (67%) dece romske nacionalnosti iz romskih naselja je siromašno, 62% romskih domaćinstava sa decom živi ispod linije siromaštva, a preko 90% dece živi u domaćinstvima za koja se smatra da su siromašna.

4.2.3. Deca iz porodica izbeglih i raseljenih lica

Među izbeglim stanovništvom (izbeglo lice je lice koje je prinudno napustilo opštinu stanovanja od 31. marta 1991. godine), prema rezultatima popisa 2002. godine, ima 379.135 osoba; žena 198.746, a muškaraca 180.389. Dece uzrasta do devet godina starosti je 3,65% (13.850), a od toga devojčica 3,41 (6.771) i dečaka 3,92% (7.079).

Prema podacima UNHCR, na osnovu popisa iz 2000. godine, evidentirano je 206.071 raseljenih lica sa AP Kosovo i Metohija, od toga ukupno 45.143 dece, među kojima je 23.289 muške i 21.854 ženske dece.

4.2.4. Deca bez roditeljskog staranja, odnosno deca odvojena od roditelja

Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike, u sistemu socijalne zaštite 2007. godine bilo je zbrinuto 5.183 dece bez roditeljskog staranja. Najveći broj ove dece (3.350) smešten je u hraniteljske, srodničke ili druge porodice, a u ustanovama je na smeštaju bilo 1.712. dece. U 2007. godini usvojeno je 131 dete bez roditeljskog staranja.

4.2.5. Deca u institucijama

U Republici Srbiji, po podacima Ministarstva rada i socijalne politike iz decembra 2007. godine, u ustanovama za decu i omladinu (17 ustanova za smeštaj dece bez roditeljskog staranja, pet ustanova za decu ometenu u razvoju i tri zavoda za vaspitanje dece i omladine) na smeštaju je bilo ukupno 1.712 dece do 18 godina starosti (1.062 dečaka i 650 devojčica).

4.2.6. Deca sa smetnjama u razvoju

Ne postoji jedinstvena evidencija o tačnom broju dece sa smetnjama u razvoju (prema nekim procenama 7-10% od ukupne populacije dece ispoljava smetnje u razvoju, što iznosi između 120.000 i 150.000 dece). Ova grupa obuhvata veliki broj dece sa veoma različitim razvojnim teškoćama. Većina dece ometene u razvoju živi u svojim porodicama, a manji broj nalazi se na evidenciji centara za socijalni rad. Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike, u 2006. godini evidentirano je 10.718 dece ometene u razvoju koja su koristila neke usluge ove službe. U ustanovama socijalne zaštite u Republici Srbiji, u decembru 2007. godine, od ukupnog broja dece na smeštaju u svim ustanovama socijalne zaštite bilo je 996 dece ometene u razvoju do 18 godina. Od ovog broja, 614 su dečaci i 382 devojčice.

Obrazovanjem i vaspitanjem dece sa smetnjama u razvoju (osnovne škole za decu sa smetnjama u razvoju, odeljenja za decu sa smetnjama u razvoju pri redovnim školama, razvojne grupe za decu sa smetnjama u razvoju u vrtićima) u školskoj 2005/2006. godini bilo je obuhvaćeno 7.707 učenika, a srednje škole za decu sa smetnjama u razvoju, u istom periodu, pohađalo je 1.465 učenika.

4.2.7. Deca u postupku readmisije (deca povratnici)

Prema procenama Saveta Evrope i zapadnih zemalja u postupku readmisije biće vraćeno između 50 000 i 100 000 ljudi, među kojima je najveći broj Roma i to najviše iz Nemačke. U ovim izveštajima ne pominje se broj dece koja su u procesu readmisije, ali se pretpostavlja da je njihov broj veći od jedne trećine ukupnog broja osoba koje će biti vraćene u zemlju. Deca povratnici suočavaju se s nizom teškoća i u povećanom su riziku od raznih oblika zlostavljanja i iskorišćavanja.

4.3. Podaci o nasilju nad decom u Republici Srbiji

Tačne podatke o stvarnim razmerama nasilja koje deca u Republici Srbiji trpe je teško dati s obzirom da ne postoji jedinstven sistem evidentiranja i praćenja pojave. Institucije koje se bave problemima nasilja koriste različite parametre za sagledavanje i registrovanje pojave, što čini podatke teškim za upoređivanje. Značajan izvor podataka o nasilju nad decom predstavljaju istraživanja koja su sprovele pojedine naučne institucije i nevladine organizacije u proteklih deset godina.

4.3.1. Podaci sistema socijalne zaštite o nasilju nad decom

Prema podacima centara za socijalni rad u Republici Srbiji, broj zlostavljane i zanemarene dece koja se evidentiraju u sistemu socijalne zaštite se značajno povećava.

U 2005. godini evidentirano je za 2.000 više dece nego u 2001. godini, što predstavlja desetostruko povećanje broja zlostavljane i zanemarene dece koja su prepoznata i evidentirana u sistemu socijalne zaštite.

U centrima za socijalni rad u 2005. godini evidentirano je 2.275 dece žrtava zlostavljanja, a u 2006. godini 2.771, što je povećanje za 22%. Deca su u najvećem broju slučajeva žrtve različitih i uzajamno povezanih oblika zlostavljanja. Najzastupljeniji vid zlostavljanja je grubo zanemarivanje potreba i razvoja deteta. U svakom petom slučaju dominantan oblik zlostavljanja je fizičko nasilje (22%), a emocionalno, odnosno psihičko zlostavljanje dece je utvrđeno kod jedne četvrtine dece (29%). Organ starateljstva je konstatovao da je u 88% slučajeva zlostavljač bio roditelj, pre svega otac (43%), ali u znatnom broju slučajeva i majka (19%) ili oba roditelja (26%).

U Prihvatalištu za urgentnu zaštitu zlostavljane dece u Beogradu, od 2003. do kraja februara 2008. zbrinuto je 177 dece i adolescenata, oba pola, sa najtežim vidovima zlostavljanja i zanemarivanja.

U strukturi dece bez roditeljskog staranja (7.953 dece), po podacima Ministarstva rada i socijalne politike iz 2006. godine, dominantno učešće imaju deca roditelja koji ne vrše adekvatno roditeljsko pravo (73%), što se ogleda u različitim vidovima nezadovoljavanja razvojnih potreba dece, njihovog zanemarivanja ili zlostavljanja, ili u zloupotrebi roditeljskog prava. Tokom 2006. godine izrečena je mera korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava za 3.434 roditelja i pokrenuto 314 sudskih postupaka za potpuno ili delimično lišenje roditeljskog prava.

U centrima za socijalni rad vodi se evidencija i o broju podnetih krivičnih prijava za krivična dela izvršena na štetu maloletnika. Od ukupnog broja krivičnih prijava u 2006. godini (343), skoro polovinu (185 ili 54%) čine krivične prijave za delo zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica (član 193. KZ), a ove prijave uglavnom su podnete protiv roditelja maloletnika.

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, koja radi pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, formirana je 2004. godine, kada je identifikovano 38 žrtava trgovine ljudima, od čega 18 maloletnih, i to četiri dečaka i 14 devojčica. U 2005. godini su evidentirane 53 žrtve, sve ženskog pola, od čega 11 devojčica. U 2006. godini su evidentirane 62 žrtve, od čega 34 maloletnih, i to 32 devojčice i dva dečaka. U 2007. godini ukupan broj žrtava je 60, od čega maloletnih 26, i to 24 devojčice i dva dečaka.

Od svog osnivanja, 2005. godine, do danas, SOS Dečija linija (www.decijalinija.com) imala je preko 24.000 poziva, od čega 7.600 u 2007. godini. U 2006. godini SOS Dečija linija prihvatila je 7.576 poziva i obavila 2.682 savetodavna razgovora sa decom, mladim osobama i odraslima zabrinutim za decu. Pozivi su upućeni iz gradova u 68% slučajeva, iz malih mesta u 20% i 12% sa sela. Najčešće pozive upućuju deca osnovnoškolskog uzrasta.

4.3.2. Podaci sistema zdravstvene zaštite o nasilju nad decom

Sistem redovnog statističkog izveštavanja u Republici Srbiji omogućava da se prati broj dece kod koje je, kao posledica nasilja, nastupio smrtni ishod. Podaci Republičkog

zavoda za statistiku pokazuju da je od posledica nasilja u 2000. godini umrlo dvanaestoro, a u 2006. godini četvero dece.

Sistem zdravstvene zaštite nema ustanovljen način izveštavanja koji omogućava da se prate posledice po zdravlje dece nastale kao rezultat nasilja nad decom, a koje se nisu završile smrtnim ishodom.

Najveći broj dece povređene usled nasilja ili zanemarivanja dospeva na dijagnostiku i lečenje u zdravstvene ustanove tercijarnog nivoa, tj. Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije "Dr Vukan Čupić" i Univerzitetsku dečju kliniku.

Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije "Dr Vukan Čupić" formirao je Stručni tim za zaštitu dece od zanemarivanja i zlostavljanja, i prema podacima ovog tima, u periodu od 2000. do kraja 2006. godine, ukupan broj lečene dece pod sumnjom na zlostavljanje bio je 143 (65 muškog pola, 78 ženskog pola). Najveći broj njih je osnovnoškolskog uzrasta (46%), a potom predškolskog uzrasta (31%), ali nije zanemarljiv ni broj odojčadi koja su hospitalizovana pod sumnjom na zlostavljanje (13%). Podaci uglavnom ukazuju na fizičke oblike nasilja nad decom i njegove posledice po zdravlje. Nema podataka o emocionalnom zlostavljanju, kao ni o zanemarivanju dece. Po najnovijim podacima istog Instituta, u periodu od 2006. do prve polovine 2008. godine, ukupan broj dece, koja su primljena pod sumnjom na zlostavljanje i zanemarivanje, iznosio je 61 (20 muškog pola i 41 ženskog pola). Kada je u pitanju uzrast zlostavljane i zanemarene dece, podaci pokazuju sledeće: (1) u starosnoj grupi do dve godine zabeleženo je pet slučajeva; (2) u starosnoj grupi od tri do šest godina zabeleženo je 19 slučajeva; (3) u starosnoj grupi od sedam do 14 godina zabeleženo je 30 slučajeva; (4) u starosnoj grupi od 15 do 18 godina zabeleženo je sedam slučajeva.

U Institutu za mentalno zdravlje, od marta 2000. godine, formiran je zaseban Odsek za psihološko-psihijatrijsku procenu i tretman zlostavljane i zanemarene dece i njihovih porodica. Godišnje se u Odseku registruje i dobije pomoć prosečno 110 novih slučajeva. Najzastupljenije je emocionalno zlostavljanje (61%), zatim fizičko (51%) i seksualno zlostavljanje (17%) i zanemarivanje (26%) - često se kod jednog deteta registruje više vrsta zlostavljanja.

4.3.3. Podaci obrazovno-vaspitanog sistema o nasilju nad i među decom

U obrazovno-vaspitanim ustanovama prisutni su najrazličitiji oblici i vrste nasilja. Deca su izložena vršnjačkom nasilju, ali i nasilju odraslih.

Predškolske ustanove, odnosno dečiji vrtići, škole i školska okruženja sve češće su mesta na kojima se ispoljavaju razni vidovi ugrožavanja bezbednosti dece. Pojedine škole su naročito izložene negativnom uticaju mnogobrojnih faktora iz okruženja (blizina ugostiteljskih objekata, autobuske i železničke stanice, zabavnih parkova, pijaca itd.).

Rezultati različitih istraživanja sprovedenih u osnovnim i srednjim školama govore da su najzastupljeniji verbalni oblici nasilja, ali i drugi oblici psihičkog nasilja, fizičko nasilje, seksualno uznemiravanje, kao i otimanje i uništavanje imovine.

Razvoj savremenih komunikacionih tehnologija doveo je do pojave novog vida nasilja zloupotrebom informacionih tehnologija među i nad decom (elektronsko nasilje): poruke

poslate elektronskom poštom, SMS, MMS, putem veb-sajta, četovanjem, uključivanjem u forume i sl.

Rezultati istraživanja koje je sprovedeno 2006. godine u pedeset osnovnih škola širom Republike Srbije u okviru programa Škola bez nasilja, u kome su učestvovali svi učenici od trećeg do osmog razreda i kompletno osoblje škola (26.947 učenika i 3.397 odraslih), pokazuju da je nasilno ponašanje prisutno u školama, kao i da su mu skloni i stariji i mlađi učenici, i dečaci i devojčice.

Rezultati istraživanja govore da je 28% učenika uključeno u nasilnu interakciju, kao žrtva ili počinitelj nasilja; 64% učenika bar jednom je, u poslednja tri meseca, lično doživelo nasilje vršnjaka; 44% učenika je jednom ili više puta tokom celog školovanja doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja. Najzastupljenije je verbalno nasilje - vređanje, davanje pogrdnih imena, ismevanje, zatim ogovaranje, širenje laži i socijalna izolacija, a potom fizičko nasilje. Tokom školovanja 23% učenika je jednom ili više puta doživelo da ih neko od nastavnika uvredi, ismeje ili udari.

Najfrekventniji oblici reagovanja dece na vršnjačko nasilje su izbegavanje dece koja se nasilno ponašaju, vraćanje istom merom, odvrćanje šalama i razgovor. Pomoć od odraslih traži 30%, a od vršnjaka 25% dece. Zabrinjavajući su rezultati koji govore da 44% učenika ne čini ništa i ostaje pasivno u situacijama nasilja kojima prisustvuju.

Podaci takođe govore da većina učenika (75%) ima drugove u školi i opaža školu kao prijateljsko mesto. Nastavnici smatraju da smanjenju nasilja u školi najviše može doprineti bolja saradnja sa roditeljima (69%) i razvijanje veštine komunikacija (51%).

4.3.4. Podaci policije i pravosudnih organa o nasilju nad decom

Krivična dela na štetu maloletnih lica čine 4-5% od ukupnog broja prijavljenih krivičnih dela na teritoriji Republike Srbije.

Ministarstvo unutrašnjih poslova vodi jedinstvenu bazu podataka o maloletnim licima oštećenim krivičnim delima, a od početka primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, vodi i statistiku rodne i starosne strukture za 27 taksativno nabrojanih krivičnih dela u članu 150. tog zakona. Iz ove grupe krivičnih dela, u 2007. godini podneto je 976 krivičnih prijava za 1.111 krivičnih dela izvršenih na štetu 1.179 maloletnih lica, od čega 458 dece (184 muškog i 274 ženskog pola), i 721 maloletnika (423 muškog i 298 ženskog pola). U toku 2006. godine podneto je 966 krivičnih prijava zbog izvršenja 1.152 krivična dela, kojima je oštećeno 1.176 maloletnih lica, od čega 477 dece (213 muškog i 264 ženskog pola) i 699 maloletnika (409 muškog i 290 ženskog pola).

Tokom poslednjih nekoliko godina beleži se blagi pad maloletničke delinkvencije, prema broju podnetih krivičnih prijava, otkrivenih i prijavljenih krivičnih dela i njihovih učinilaca. Međutim, u poslednje vreme prisutan je izvestan porast krivičnih dela sa elementima nasilja koja se vrše kako na štetu maloletnih lica, tako i od strane maloletnih učinilaca. Među ovim delima, u porastu je broj prijavljenih drskih krađa, iznuda i razbojništava, zatim telesnih povreda, nedozvoljenih polnih radnji, nasilja u porodici i nasilja na sportskim priredbama.

Takođe, uočljivo je i povećanje broja maloletnih lica koja borave na javnim mestima bez nadzora roditelja, odnosno staratelja, izloženih raznim vidovima zloupotreba, zanemarivanja i eksploatacije.

4.3.5. Podaci nevladinih organizacija o nasilju nad decom

Nevladine organizacije koje su aktivne na polju prevencije i zaštite dece od nasilja već više od deset godina, predstavljaju značajan izvor podataka o nasilju nad decom u Republici Srbiji.

Prema podacima iz četrnaestogodišnjeg delovanja Incest trauma centra, (osnovan 1994), nedeljno se Centru prijavi u proseku devet novih slučajeva seksualnog zlostavljanja, a u više od polovine slučajeva (61%) radi se o seksualnom zlostavljanju dece. Od petoro dece koja su seksualno zlostavljana, četiri su devojčice i jedan dečak, a prosečni uzrast prvog incidenta zlostavljanja je šest godina i šest meseci. Najčešće se radi o zlostavljanju u porodici, ali kod 11% prijavljenih slučajeva radi se o seksualnom, fizičkom ili emocionalnom zlostavljanju dece u institucijama od strane pomagača. Od petoro počinitelja, četvoro su muškarci i jedna žena. U 37% slučajeva učinilac je otac, a u 47% neka druga osoba muškog pola. Period između prvog incidenta i prijavljivanja u proseku je iznosio 11 godina i dva meseca. Najmlađa osoba koja je evidentirana u Centru zbog seksualnog zlostavljanja bilo je dete uzrasta od šest meseci.

Podaci Autonomnog ženskog centra u okviru projekta Od dobrih namera do dobre prakse, realizovanog 2004. godine, u saradnji sa centrima za socijalni rad Beograda, ukazuju da maloletne žrtve nasilja čine trećinu uzorka (38%), a da su u više od dve trećine slučajeva nasilja u porodici (70%) deca bila ili direktne žrtve ili svedoci u situacijama nasilja. Od ukupnog broja dece koja se nađu u situaciji porodičnog nasilja, telesno je povređeno 18%.

SOS linija nevladine organizacije ASTRA primila je od početka rada SOS linije, 2002. godine, do danas, 5.239 poziva od 1.328 klijenata. U tom periodu identifikovano je 230 žrtava trgovine ljudima, od čega je 90 bilo mlađe od 18 godina.

SOS telefon NVO Iz kruga (podrška ženama i deci invalidima i podrška porodicama osoba sa invaliditetom) zabeležio je 3.750 poziva od 1998. godine. Od toga je 13% poziva bilo od strane majki i odnosilo se na zlostavljanje dece sa invaliditetom.

Savetovalištu protiv nasilja u porodici u Beogradu godišnje se obrati za pomoć preko 4.000 žrtava porodičnog nasilja, a u četiri Sigurne kuće sklonište nađe u proseku 130 žena i oko 150 dece godišnje.

Mobilni timovi za sveobuhvatnu zaštitu dece nevladine organizacije *Amity* - Snaga prijateljstva, u saradnji sa centrima za socijalni rad, u dvanaest opština u Srbiji, u periodu 2002-2004. godine, identifikovali su 3.170 dece u riziku i obezbedili koordiniranu multidisciplinarnu stručnu podršku i kontinuirano praćenje rehabilitacije svakog pojedinačnog deteta i porodice. Više od 50% identifikovane dece u riziku bila su žrtve zlostavljanja ili zanemarivanja.

4.3.6. Istraživanja o nasilju nad decom u Republici Srbiji

Dragoceni izvor podataka o nasilju nad decom u našoj sredini predstavljaju istraživanja koja su tokom proteklih deset godina sprovele akademske institucije (Fakultet političkih nauka, Institut za psihologiju, Institut za kriminološka istraživanja, Institut za mentalno zdravlje, Viktimološko društvo Srbije i drugi), međunarodne organizacije (UNICEF, *Save the Children*) i brojne domaće nevladine organizacije (Centar za prava deteta, Spasimo decu, Incest trauma centar, Autonomni ženski centar, Familia i drugi).

Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i položaja dece i žena u Republici Srbiji - MICS3 (UNICEF, Republički zavod za statistiku i Stratedžik Marketing, 2005) na reprezentativnom uzorku od 9.953 domaćinstava, od kojih su 1.979 bila romska domaćinstva iz romskih naselja, pokazalo je da je fizičko kažnjavanje kao metod disciplinovanja dece vrlo raširena pojava u Republici Srbiji. 73% dece uzrasta od dve do 14 godina doživelo je najmanje jedan oblik psihološkog ili telesnog kažnjavanja od roditelja ili drugih osoba u porodici tokom mesec dana koji su prethodili ispitivanju. U sedam procenata slučajeva se radilo o teškim oblicima fizičkog kažnjavanja. U siromašnim porodicama je ono bilo dva puta (14%), a u romskim porodicama iz romskih naselja čak tri puta češće (22%).

Prema istom istraživanju, četiri procenata dece u Republici Srbiji, uzrasta pet do 14 godina, primorano je da radi, češće u seoskim nego gradskim sredinama (šest procenata i tri procenta). Dečji rad je dva puta češći kod dece iz siromašnih i iz romskih porodica u romskim naseljima (sedam i osam procenata).

Rezultati istraživanja Instituta za psihologiju i organizacije *Save the Children* UK, U lavirintu nasilja, sprovedenog maja 2007. godine u šest ustanova za decu bez roditeljskog staranja u Republici Srbiji, koji je obuhvatio 189 dece uzrasta od 10 do 18 godina i 132 zaposlena u ustanovama, otkrivaju da praktično nema deteta koje je tokom boravka u ustanovi bilo pošteđeno nasilja: samo 2,6% dece je izjavilo da u ustanovi nije doživelo nijedan od nabrojanih oblika nasilja, a više od dve trećine ispitanе dece (76%) bilo je izloženo bar jednom obliku nasilja više puta. Najčešći oblici nasilja kojima su deca bila izložena su: rугanje, spletkarenje, pretnje fizičkim nasiljem i različiti oblici fizičke agresije. Najmanje jedan oblik seksualnog zlostavljanja (dodirivanje na seksualni način, svlačenje i pokazivanje polnog organa pred detetom, skidanje i gledanje deteta) doživelo je 35% dece uzrasta od 10 do 12 godina, i 28% dece uzrasta od 13 do 18 godina. Glavni akteri svih oblika nasilja su druga deca u domu, a kod pojedinih oblika nasilja (dodirivanje na seksualni način, otimanje novca, prisiljavanje na ružno ponašanje prema drugima, prisiljavanje na krađu), deca su praktički jedini akteri nasilja. Zaposleni u domovima najviše ugrožavaju decu verbalnim nasiljem, vikanjem, pretnjama, vređanjem.

Prema rezultatima istraživanja *Deca koja čekaju* (2004), sprovedenog uz podršku beogradske kancelarije *Save the Children* UK i Centra za prava deteta, na 200 slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja deteta obrađenih u dvadeset centara za socijalni rad u Republici Srbiji, gotovo sva uzorkom obuhvaćena deca (94%) pogođena su višestrukim manifestacijama i kombinovanim oblicima zlostavljanja, koji najčešće imaju hronični (77%), odnosno ponavljani obrazac. Upadljiv procenat zlostavljane i zanemarene dece živi sa jednim roditeljem (72%), gotovo svi roditelji ispoljavaju manifestacije devijantnog ponašanja, a u 59% porodica postoji podatak o porodičnom nasilju. Visoka nezaposlenost (57% majki i 34% očeva), nizak obrazovni status roditelja i siromaštvo odlika su ovih multiproblemskih porodica. Veliki broj porodica (85%) bio je izložen stresnim događajima ili promenama u prethodnih pet godina, a mreža socijalne podrške

pruža povremenu i nedovoljnu pomoć porodici (50%), dok podrška porodične mreže najčešće izostaje (27%). Gotovo polovina dece i porodica nalaze se na evidenciji centara za socijalni rad duže od tri godine, a čak jedna trećina dece (33%) sedam i više godina.

Participativno istraživanje percepcije i razmišljanja dece i mladih o zlostavljanju, realizovano u saradnji UNICEF, Instituta za mentalno zdravlje i NVO Damad, obuhvatilo je 130 dece i mladih uzrasta 10-19 godina iz sedam opština u Republici Srbiji. Deca učesnici fokus grupa definisala su zlostavljanje kao kršenje dečjih prava i primoravanje deteta da radi nešto što ne želi i ne može, i izrazila su uverenje da 50% dece preživljava neku vrstu zlostavljanja, a da 10% preživljava teške oblike fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Kao zlostavljači identifikovani su oni koji imaju moć u porodici i društvu: roditelji, odrasli uopšte, nastavnici, češće muškarci, stariji dečaci. Deca oklevaju da se obrate roditeljima i odgovarajućim službama jer ne očekuju da će im iko verovati. Deca su izrazila očekivanja od roditelja da im posvete više pažnje, da ih saslušaju i rešavaju probleme razgovorom a ne batinama, a od vršnjaka da saslušaju, poštuju poverljivost i pruže podršku. Policija, centri za socijalni rad i škola su označeni kao službe koje treba da učestvuju u zaštiti dece od zlostavljanja, ali deca smatraju da ove službe nisu prilagođene njihovim potrebama. Od učesnika su potekli brojni predlozi o tome kakve službe treba da postoje, kako treba da budu organizovane i kako zaposleni u njima treba da se ponašaju, kako bi deca stekla poverenje i hrabrost da im se obrate. Takođe, iskazan je predlog da bi vršnjaci mogli da se uključe u proces zaštite dece od zlostavljanja kao vršnjački savetnici.

Izneti podaci o obimu nasilja nad decom u Republici Srbiji, iako nepotpuni, ipak ukazuju da su svi vidovi nasilja, a posebno vršnjačko nasilje, u porastu. Planiranje i sprovođenje odgovarajućih mera za sprečavanje i zaštitu dece od nasilja nameće potrebu uspostavljanja jedinstvenog, usaglašenog i rodno senzitivnog sistema evidentiranja i praćenja pojave i zbog toga je taj cilj istaknut kao jedan od prioriteta ove strategije.

5. ZAŠTITA DECE OD NASILJA U REPUBLICI SRBIJI

5.1. *Zakonodavni okvir zaštite dece od nasilja*

U Republici Srbiji ratifikovani međunarodni ugovori se neposredno primenjuju. Ali, bez obzira na to što Republika Srbija pripada monističkom pravnom sistemu, u praksi domaćih organa međunarodni propisi se direktno primenjuju u zanemarljivom broju slučajeva, što nameće obavezu državnih organa da usklade domaće zakonodavstvo sa međunarodnim normama i standardima. Uvođenje novih rešenja je sporo i nije uvek praćeno punom koordinacijom relevantnih ministarstava i Narodne skupštine kao zakonodavnog tela, odnosno doslednom razradom adekvatnih mehanizama implementacije. U narednom periodu, neophodno je usmeriti se ka sveobuhvatnom sprovođenju relevantnih međunarodnih normi i standarda u oblasti zaštite dece od nasilja, što bi se najbolje postiglo daljim usaglašavanjem nacionalnog zakonodavstva, a pre svega donošenjem posebnog Zakona o deci i Zakona o zaštitniku prava deteta.

Najvažniji rezultati koji su postignuti na zakonodavnom planu do 2007. godine kada je započeta izrada Strategije jesu: 2006. godine donet je Ustav koji izričito govori o pravima deteta, prvi put u ustavnopravnoj istoriji Republike Srbije. Najvišim pravnim aktom zagarantovano je pravo na slobodan razvoj ličnosti. Prema Ustavu, ljudski život je

neprikosnoven (u Republici Srbiji nema smrtne kazne), fizički i psihički integritet je nepovrediv, niko ne može biti držan u ropstvu ili u položaju sličnom ropstvu. Svaki oblik trgovine ljudima je zabranjen. Zabranjen je prinudni rad. Seksualno i ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju smatra se prinudnim radom. Deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti. Deca su zaštićena od fizičkog, psihičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebe. Deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zaposlena niti, ako su mlađa od 18 godina, mogu da rade na poslovima štetnim po svoje zdravlje ili moral.

Usvojen je i veliki broj važnih zakona od kojih izdvajamo:

- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja zabranjuje fizičko nasilje i vređanje ličnosti dece, odnosno garantuje pravo deteta (učenika) na zaštitu od diskriminacije i nasilja (2003); zakon sadrži i kaznene odredbe. Novčanom kaznom za prekršaj kažnjava se ustanova i direktor, odnosno odgovorno lice ustanove, ako pored ostalog ne propiše način i postupak za zaštitu i bezbednost dece, odnosno učenika, ako vrši fizičko nasilje i vređa ličnost dece i učenika.

- Porodičnim zakonom ustanovljena je obaveza države da preduzme sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja, te od svake vrste eksploatacije, kao i obaveza svih dečjih zdravstvenih i obrazovnih ustanova, ustanova socijalne zaštite, pravosudnih i drugih sudskih organa, udruženja i građana da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o potrebi i razlozima za zaštitu prava deteta. Porodični zakon zabranjuje nasilje u porodici, ustanovljava pravo na zaštitu od nasilja u porodici, definiše nasilje u porodici, utvrđuje krug lica koja imaju pravo na zaštitu od nasilja u porodici, predviđa mere zaštite i uređuje poseban sudski postupak za porodično-pravnu zaštitu od nasilja. Porodični zakon, takođe, ustanovljava pravo deteta na nezavisno zastupanje u slučajevima kolizije interesa deteta i zakonskog zastupnika deteta. Porodični zakon uvodi specijalizaciju sudija za postupanje u porodičnim stvarima i predviđa obaveznu edukaciju sudija iz oblasti prava deteta. Porodični zakon ne definiše pojam porodice i pojam deteta, izričito ne zabranjuje telesno kažnjavanje dece i nejasno uređuje oblast ostvarivanja prava (2005);

- Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, radi posebne zaštite ličnosti maloletnih lica kao oštećenih, odnosno oštećenih koji se saslušavaju kao svedoci u krivičnom postupku, izričito predviđa uvođenje posebne specijalizacije svih aktera krivičnog postupka (sudija koji predsedava većem, javni tužilac, istražni sudija, policijski službenik i punomoćnik oštećenog) u slučaju kada se sudi punoletnim učinocima 27 taksativno nabrojanih krivičnih dela, odnosno u svim onim slučajevima kada to proceni specijalizovani javni tužilac. Takođe, zakon sadrži nova dokazna pravila koja su doživela značajne procesne modifikacije i to, pre svega, u svetlu zaštite maloletnog oštećenog lica (usvojen 2005, u primeni od 1. januara 2006).

- Krivični zakonik prvi put definiše sam pojam maloletnog lica kao: "lice koje nije navršilo osamnaest godina" i propisuje široku lepezu krivičnih dela koja mogu biti učinjena "na štetu dece i maloletnika", a u cilju njihove krivičnopravne zaštite (usvojen 2005. godine, u primeni od 1. januara 2006);

- Zakonik o krivičnom postupku jasno propisuje pravila vezana za prijavljivanje sumnje da je učinjeno krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, odnosno sadrži nova proceduralna pravila u smislu zaštite oštećenog (usvojen 2006, u primeni od 1. januara 2009);

- Zakonom o zdravstvenoj zaštiti garantovano je pravo svakog pacijenta da zdravstvenu zaštitu ostvaruje uz poštovanje najvišeg mogućeg standarda ljudskih prava i vrednosti. Na taj način, prvi put, dete-pacijent ima garantovano pravo na fizički i psihički integritet i na bezbednost svoje ličnosti, kao i na uvažavanje njegovih moralnih, kulturnih, religijskih i filozofskih ubeđenja (2005);

- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006);

- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002);

- Zakon o policiji uvodi specijalizaciju policijskih službenika koji postupaju u slučaju krivičnih dela na štetu maloletnih lica (2005);

- Zakon o radu sadrži posebne odredbe koje se odnose na to da se radni odnos može zasnovati sa licem koje ima najmanje 15 godina života; da lice mlađe od 18 godina života može da zasnuje radni odnos samo uz saglasnost roditelja, usvojitelja, ili staratelja i to ako takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, mora i obrazovanje, odnosno ako takav rad nije zabranjen zakonom. Pored navedenog, zaposleni mlađi od 18 godina života ne može da radi kada se radi o naročito teškim poslovima koji bi, na osnovu nalaza nadležnog zdravstvenog organa, mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegovo zdravlje i život s obzirom na psihofizičke sposobnosti. U pogledu dužine punog radnog vremena, puno radno vreme zaposlenog mlađeg od 18 godina života ne može da se utvrdi u trajanju dužem od 35 časova nedeljno, niti duže od osam časova dnevno. Takođe, zabranjen je prekovremeni rad i preraspodela radnog vremena zaposlenog koji je mlađi od 18 godina života. U odnosu na noćni rad zaposleni mlađi od 18 godina života ne može da radi noću, osim u slučajevima i pod uslovima propisanim članom 88. Zakona o radu (2005. godina);

- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, pruža jasne i obavezujuće smernice svim pružaocima usluga, kako u vladinom tako i nevladinom i privatnom sektoru, za sprovođenje integrisane međusektorske saradnje u procesu zaštite deteta (2005).

5.2. Nacionalni institucionalni mehanizmi za zaštitu dece

U periodu nakon 2000. godine uspostavljeni su brojni novi ili ojačani postojeći institucionalni mehanizmi za zaštitu dece na nacionalnom nivou:

- Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije (savetodavno telo Vlade, formirano 2002. godine). Zadaci Saveta su iniciranje mera za usklađivanje politike Vlade u oblastima koje se odnose na decu i mlade (zdravstvo, obrazovanje, kultura, socijalna pitanja), iniciranje mera za izgrađivanje celovite i koherentne politike prema deci i mladima, definisanje preporuka za ostvarivanje važnih socijalnih indikatora u oblasti brige o deci i predlaganje politike ostvarivanja prava dece u skladu sa Konvencijom UN o pravima deteta, analiziranje efekata preduzetih mera nadležnih organa po decu,

mlade, porodice sa decom i natalitet, praćenje ostvarivanja i zaštite prava deteta u našoj zemlji.

- Zaštitnik prava građana koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih sloboda, ustanovljen je u Republici Srbiji od 2005. godine. On bira jednog od zamenika za oblast zaštite prava deteta. U AP Vojvodini, nezavisni nadzor nad zaštitom prava deteta obavlja i specijalizovani zamenik ombudsmana za prava deteta. Takođe, Odlukom o građanskom braniocu za grad Beograd propisano je da građanski branilac određuje svog zamenika koji je specijalizovan za obavljanje poslova koji se odnose na zaštitu prava deteta. U skupštinskoj proceduri nalazi se i Predlog zakona o zaštitniku prava deteta, koji treba da uspostavi nezavisnu instituciju na republičkom nivou za unapređenje i nadzor nad primenom Konvencije o pravima deteta u smislu promovisanja, unapređenja i zaštite prava deteta u Republici Srbiji.

- Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima (formiran 2003). Čine ga Savet za borbu protiv trgovine ljudima, Koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima (strateški nivo) i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima (osnovana 2004) zajedno sa policijom i pravosudnim organima (operativni nivo).

- Republički zavod za statistiku predstavlja instituciju od posebnog značaja koja prikuplja podatke na nacionalnom nivou; u toku je reforma ove oblasti i primena koncepta rodno osetljive statistike.

- SOS Dečja linija, koju su formirali 2005. godine Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i sporta, Narodna kancelarija predsednika Republike Srbije, Fondacija princeze Katarine Karađorđević i Telekom Srbija. Započela je svoj rad kao projektna aktivnost, koja je prerasla u uslugu koja se finansira iz budžetskih sredstava (Ministarstvo rada i socijalne politike), kao jedina telefonska linija ove vrste na nacionalnom nivou.

- Resorna ministarstva za oblast socijalne politike, zdravstva, obrazovanja, unutrašnjih poslova, pravosuđa, omladine i sporta, kulture, lokalne samouprave predstavljaju značajne mehanizme za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, svako iz okvira svoje nadležnosti.

5.3. Sektorski mehanizmi za zaštitu dece od nasilja

Mehanizmi za zaštitu dece od nasilja u Republici Srbiji tradicionalno postoje u svim relevantnim sektorima, u većoj ili manjoj meri, ali se multisektorski pristup intenzivno razvija tek u sklopu reformskih procesa u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, pravosuđa i policije i drugim oblastima, započetim nakon demokratskih promena 2000. godine.

5.3.1. Socijalna zaštita

Kao osnovne službe socijalne zaštite u lokalnoj zajednici, centri za socijalni rad, kojih u Republici Srbiji ima 139, ovlašćeni su da obezbede pomoć i podršku svoj deci i mladima, u situacijama kada su ugroženi njihovo zdravlje i razvoj. Nadležnost centra za socijalni rad, posebno kroz funkcije organa starateljstva, jeste da obezbedi osnovnu zaštitu prava

i interesa deteta odgovarajućim intervencijama socijalne i porodično-pravne zaštite deteta.

Centar za socijalni rad ima konkretne zadatke i ovlašćenja za primenu neodložnih mera pravne i socijalne zaštite deteta koje je izloženo zlostavljanju i zanemarivanju u okviru porodice, ali i u svim drugim situacijama u kojima je neophodno reagovanje za zaštitu prava deteta.

Krajem decembra 2002. godine Ministarstvo za socijalna pitanja osnovalo je Prihvatište za urgentnu zaštitu zlostavljane dece, kao posebnu jedinicu Centra za zaštitu odojčadi, dece i omladine u Beogradu. Prihvatište zbrinjava decu koja se izdvajaju iz porodičnog okruženja zbog fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja, zanemarivanja ili životne ugroženosti deteta koje nastaje kao posledica bolesti roditelja, izdržavanja zatvorske kazne roditelja i slično.

Prema roditeljima deteta primenjuju se mere obavezujućeg karaktera (preventivni, korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava), sa ciljem da se obezbede optimalni uslovi za razvoj deteta. Ukoliko ove mere ne daju rezultate, a i dalje postoji ozbiljna opasnost po život i razvoj deteta, ono se smešta u hraniteljsku, najčešće srodničku porodicu, a samo u slučajevima kada prethodno nije moguće, u postojeće ustanove socijalne zaštite za decu bez roditeljskog staranja. U tim slučajevima, prema roditeljima se pokreću odgovarajući sudski postupci za delimično ili potpuno lišenje roditeljskog prava.

Razlozi za potpuno lišenje roditeljskog prava su razni vidovi zloupotrebe roditeljskog prava i grubog zanemarivanja roditeljskih dužnosti (zlostavljanje deteta, izrabljivanje, podsticanje na vršenje krivičnih dela i rđave sklonosti, napuštanje i nestaranje o detetu, neodržavanje ličnih odnosa, izbegavanje obaveze izdržavanja itd). Razlog za delimično lišenje roditeljskog prava je nesavesno vršenje roditeljskih prava i dužnosti.

U sklopu reformskih procesa, Ministarstvo za socijalna pitanja, uz podršku UNICEF, *Save the Children* i drugih organizacija, započelo je 2001. godine aktivnosti u cilju razvoja sveobuhvatnog sistema za sprečavanje i zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Sačinjen je Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, koji je Vlada usvojila avgusta 2005. godine, i započeta je obuka intersektorskih timova za njegovu primenu, koja je do sada sprovedena u šesnaest opština u Republici Srbiji koje su uključene u projekat Lokalni planovi akcije za decu.

Paralelno sa podrškom razvoju Opšteg protokola, UNICEF je, u saradnji sa Institutom za mentalno zdravlje, nacionalnim i međunarodnim konsultantima, omogućio sistematsku obuku stručnjaka svih relevantnih sektora (socijalnog, zdravstvenog, obrazovanja, policije, pravosuđa, kao i nevladinog sektora) u sedam opština jugozapadne Srbije, u cilju unapređenja profesionalnih kompetencija za prepoznavanje i reagovanje u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja dece i formiranja ključne grupe profesionalaca koja će aktivno delovati na poboljšanju i osnaživanju sistema socijalne zaštite na lokalnom, odnosno regionalnom nivou.

Februara 2006. godine Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike donelo je Posebni protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite, kojim se propisuju mere za sprečavanje i umanjenje rizika od

zlostavljanja i zanemarivanja i mere za zaštitu i oporavak deteta, kada se zlostavljanje već dogodilo. Obuka za primenu Posebnog protokola sprovedena je do danas samo delimično, u pojedinim ustanovama socijalne zaštite.

U okviru Projekta "Razvoj regionalnih službi za hraniteljstvo", čiji je nosilac Republički zavod za socijalnu zaštitu, predviđena je u 2008. godini edukacija profesionalaca, koji će biti zaposleni u tim službama, za podršku deci u hraniteljskim porodicama. Poseban naglasak stavljen je na razvoj specijalizovanog hraniteljstva, odnosno na jačanje kompetencija profesionalaca i hranitelja u zaštiti dece sa posebnim potrebama. Ove obuke treba da obezbede prevenciju i zaštitu dece od neadekvatnog postupanja, zaštitu od nasilja i svih vidova zloupotrebe dece u hraniteljskim porodicama.

Fond za socijalne inovacije, kao program Ministarstva nadležnog za socijalnu politiku, finansirao je, u periodu od 2004. do 2007. godine, preko dvadeset projekata koji se bave prevencijom i zaštitom od nasilja, u okviru kojih su u sedam gradova u Republici Srbiji osnovana skloništa za žene i decu žrtve nasilja.

U okviru projekta "Uspostavljanje i primena sistema akreditacije programa obuke za pružaoce socijalnih usluga u Republici Srbiji", Ministarstvo rada i socijalne politike akreditovalo je ukupno 58 programa obuke, od čega su tri programa u oblasti zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja i petnaest programa koji se bave nasiljem u porodici, različitim vidovima prevencije, programima podrške porodicama u riziku, tretmana žrtava nasilja, nenasilne komunikacije, grupa za samopodršku i primene metoda savetovanja.

SOS Dečja linija 0800 123456 (besplatan poziv sa svih fiksnih telefona i telefonskih govornica u Republici Srbiji) započela je sa radom oktobra 2005. godine kao besplatna, poverljiva, dvadesetčetvoročasovna savetodavna usluga deci starijoj od četiri godine i mladima, kao i odraslima zabrinutim za decu, dostupna 365 dana u godini. Osnivači SOS Dečje linije su Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i sporta, Narodna kancelarija predsednika Republike Srbije, Fondacija princeze Katarine Karađorđević i Telekom Srbija. Na pozive odgovaraju posebno obučeni telefonski savetnici, koji su po osnovnoj profesiji: psiholozi, pedagozi, socijalni radnici, specijalni pedagozi, andragozi, pravnici i zdravstveni radnici.

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima osnovana je marta 2004. godine, kao zajednički projekat Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike i OEBS Misije pri Republici Srbiji. Služba radi pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu. Od juna 2005. godine služba pruža usluge koje se finansiraju iz budžeta Republike Srbije (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike). Služba se bavi zaštitom žrtava trgovine ljudima, uključujući i decu, kroz identifikovanje i upućivanje žrtava na adekvatne programe pomoći. S obzirom da služba nema razvijene programe za rad sa decom žrtvama, niti adekvatno sklonište za njihov prihvatanje, svim maloletnim žrtvama trgovine ljudima pruža se zaštita kroz uključivanje centara za socijalni rad sa teritorije cele Republike.

Ministarstvo rada i socijalne politike koordiniralo je i rad nekoliko radnih grupa i bilo uključeno u izradu svih nacionalnih i međusektorskih dokumenata koji se bave zaštitom dece uopšte, a posebno zaštitom dece od zlostavljanja i zanemarivanja.

5.3.2. Zdravstvena zaštita

Zdravstvena zaštita dece je integralni deo zdravstvene zaštite koja se obezbeđuje celokupnom stanovništvu. Organizovana je po nivoima sa dobro razvijenom mrežom zdravstvenih ustanova u državnom sektoru zdravstva, u kojem veliki broj lekara specijalista pedijatrije i medicinskih sestara pedijatrijskog smera, kao i brojni zdravstveni saradnici pružaju široki spektar preventivnih i kurativnih zdravstvenih usluga. Ipak, pre devedesetih godina dijagnoza fizičke i seksualne zloupotrebe deteta postavljala se izuzetno retko. Po pravilu su se koristile dijagnoze koje se odnose na posledice zlostavljanja i zanemarivanja, na primer, poremećaj ponašanja deteta, pokušaj samoubistva, depresivno reagovanje i slično, a bez označavanja zlostavljanja i zanemarivanja kao uzroka ovih poremećaja.

Krajem devedesetih godina, u saradnji resornog ministarstva, međunarodnih organizacija (UNICEF, Fond za otvoreno društvo, *Save the Children* i dr.) i nevladinog sektora započeta je senzibilizacija i jačanje kompetentnosti stručnjaka za prepoznavanje i zbrinjavanje zlostavljane i zanemarene dece u sistemu zdravstvene zaštite. Preko pet stotina pedijatara, patronažnih i pedijatrijskih sestara učestvovalo je u tim edukacijama. U nekoliko velikih zdravstvenih ustanova u Republici Srbiji uspostavljeni su posebni timovi ili jedinice za sprečavanje, rano otkrivanje i intervencije u radu sa zlostavljanom i zanemarenom decom i mladima (Institut za mentalno zdravlje, Klinika za neurologiju i psihijatriju za decu i omladinu, Odsek za adolescentnu psihijatriju Kliničko-bolničkog centra "Dr Dragiša Mišović" Dedinje, Zavod za zdravstvenu zaštitu studenata, Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije "Dr Vukan Čupić").

Institut za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta u Beogradu formirao je ambulantu za dijagnostiku i dokumentovanje nasilja nad decom i ženama kako bi im pomogli u eventualnim sudskim procesima.

Ministarstvo zdravlja je takođe formiralo posebnu radnu podgrupu za zaštitu mladih od zlostavljanja i zanemarivanja u okviru ekspertske grupe za zdravlje mladih, koja je napravila Predlog strategije za zdravlje i razvoj mladih u Republici Srbiji, a koji je Vlada usvojila 2006. godine. U pripremi je i poseban protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u sistemu zdravstvene zaštite kojim će se uspostaviti mehanizam prevencije i zaštite dece od zlostavljanja u sistemu zdravstvene zaštite, što će se odraziti i na poboljšanje kvaliteta i pouzdanost podataka o nasilju nad decom.

5.3.3. Obrazovanje i vaspitanje

Početkom devedesetih godina u obrazovno-vaspitnim ustanovama, u saradnji sa međunarodnim organizacijama, resornim ministarstvima i nevladinim sektorom, pokrenuti su različiti preventivni programi sa ciljem poboljšanja kvaliteta komunikacije, razvijanja tolerancije na različitosti, smanjenje nasilja i konstruktivno rešavanje konflikata. U Katalogu programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju za školsku 2007/2008 godinu, koji je izradio Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, nalazi se više od 20 akreditovanih programa koji su u funkciji razvijanja nenasilne komunikacije, tolerancije na različitosti i zaštitu dece od zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja.

Razvijanju tolerancije i nenasilne komunikacije u osnovnim i srednjim školama doprinelo je i uvođenje izbornog predmeta Građansko vaspitanje. Pored toga, školama je omogućeno da se kroz fakultativne delove programa same opredele za realizovanje sadržaja koji su u skladu sa potrebama dece i zahtevima sredine.

Program Škola bez nasilja realizuje UNICEF u saradnji sa Ministarstvom prosvete, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom unutrašnjih poslova, Ministarstvom rada i socijalne politike, Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Savetom za prava deteta (u 126 osnovnih škola), i ima za cilj sprečavanje i smanjenje nasilja nad i među decom. Program pruža konkretna znanja o tome kako se problem nasilja može rešiti učenjem tehnika ponašanja i procedura u prevazilaženju konflikta. Program doprinosi stvaranju bezbedne i nenasilne sredine za odrastanje dece, podstiče izgradnju i negovanje prijateljskih odnosa, tolerancije i zdravih stilova života.

U Ministarstvu prosvete takođe je, kao jedan od sistemskih koraka, uz podršku Britanskog saveta, UNICEF-a i organizacije Građanske inicijative, pripremljen i objavljen Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. U Posebnom protokolu su predstavljene preventivne aktivnosti i definisane procedure u zaštiti dece od nasilja. Precizirana je uloga svih koji su uključeni u život i rad obrazovno-vaspitne ustanove. Na osnovu Posebnog protokola, u skladu sa specifičnostima rada, ustanova je u obavezi da u Godišnjem programu rada definiše Program zaštite dece, odnosno učenika od nasilja i da formira Tim za zaštitu dece, odnosno učenika od nasilja. Posebni protokol je namenjen direktorima, nastavnicima, vaspitačima, stručnim saradnicima, nenastavnom osoblju, deci i učenicima, roditeljima, predstavnicima lokalne zajednice, kao i drugim relevantnim institucijama koje su uključene u prevenciju i rešavanje problema nasilja.

Ministarstvo prosvete, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, u saradnji sa Pedagoškim društvom Republike Srbije i Fakultetom za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju realizovalo je program Edukacija školskih timova o prevenciji prestupničkog ponašanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama za predstavnike školskih timova iz šest stotina škola u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Kraljevu i Novom Sadu.

Više programa s ciljem unapređivanja bezbednosti dece realizuje se u saradnji Ministarstva prosvete i Ministarstva unutrašnjih poslova (Školski policajac, Akcija pojačane kontrole saobraćaja selektivnog sadržaja - Škola, Akcija pojačane kontrole zabrane prodaje i točenja alkoholnih pića maloletnicima, Preventivna delatnost kod školske dece i omladine, Droga je nula, život je jedan).

Program Školski policajac uveden je 2002. godine u jednom broju škola na teritoriji Republike Srbije, za koje je procenjeno da imaju najizraženiju bezbednosnu problematiku. Trenutno je na izvršavanju poslova i zadataka na unapređenju bezbednosti angažovano 267 "školskih policajaca" u 494 škole, ili 12,1% od njihovog ukupnog broja (260 osnovnih i 234 srednje škole).

5.3.4. Policija

U Ministarstvu unutrašnjih poslova izvršenje zadataka obezbeđeno je jedinstvenom organizacijom na teritoriji Republike Srbije. U sedištu Ministarstva unutrašnjih poslova, u okviru Uprave kriminalističke policije od 2006. godine, prvi put je uvedena posebna

organizaciona jedinica - Odsek za prevenciju i suzbijanje maloletničke delinkvencije u čijoj nadležnosti je praćenje i analiza stanja i kretanja maloletničkog prestupništva i krivičnopravne zaštite maloletnih lica, pružanje stručne pomoći u primeni policijskih ovlašćenja prema maloletnicima, organizacija i unapređenje funkcionisanja rada propisivanjem jedinstvenih standarda i procedura, kao i permanentno stručno usavršavanje policijskih službenika, raspoređenih u 27 područnih jedinica - policijskih uprava, sa 109 policijskih stanica - jedinica nadležnih za teritoriju jedne opštine.

Poslove prevencije i suzbijanja maloletničke delinkvencije i zaštite dece od svih oblika nasilja po pravilu obavljaju policijski službenici posebno osposobljeni za rad sa maloletnicima. (za sada njih 470, kojima su dodeljeni odgovarajući sertifikati u skladu sa članom 165. Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica), kao i ostali policijski službenici na bezbednosnom sektoru, u okviru pozorničke, patrolne i drugih oblika delatnosti.

U postupanju prema deci i maloletnicima jasno su definisana ograničenja u pogledu primene sredstava prinude. Prema detetu se ne smeju upotrebiti sredstva prinude, osim ako neposredno ugrožava sopstveni život, život policijskog službenika ili drugog lica. Prema maloletniku se mogu primeniti sredstva prinude, osim vatrenog oružja, koje se može upotrebiti samo u slučaju kada je to jedini način za odbranu od neposrednog napada ili opasnosti. Policijski službenik je dužan da o svakoj upotrebi sredstava prinude sačini izveštaj.

Takođe, značajno je ukazati da je donošenjem Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ukinuto zadržavanje osumnjičenih maloletnika do 48 časova, što je do tada bilo omogućeno odredbama Zakonika o krivičnom postupku.

U cilju profesionalnog, etičkog i na zakonu zasnovanog postupanja policije prema maloletnim licima, Ministarstvo unutrašnjih poslova donelo je dva obavezujuća dokumenta: Uputstvo o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima i Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja.

Imajući u vidu činjenicu da su uloga i zadaci policijskih službenika u prevenciji i suzbijanju maloletničke delinkvencije i nasilja nad decom posebno složeni, u saradnji sa UNICEF-om organizovana je dodatna obuka policajaca posebno osposobljenih za rad sa maloletnicima, sa ciljem unapređenja postojećih i sticanja novih profesionalnih znanja, stavova i veština zasnovanih na savremenim etičkim i psihološkim standardima u radu sa maloletnicima. Kao rezultat ove serije treninga, pripremljen je i publikovan priručnik "Deca i policija - Psihološki i etički aspekti uspostavljanja odnosa poverenja i saradnje između policije i dece u kontaktu, odnosno sukobu sa zakonom".

Osim toga, značajno je istaći učešće Ministarstva unutrašnjih poslova u izradi i promociji Nacionalnog Plana Akcije za decu i Lokalnog plana akcije za decu.

Od 2002. godine, u okviru razvoja policije u zajednici, realizuju se brojni preventivni programi namenjeni deci i mladima.

5.3.5. Pravosuđe

U krivičnom postupku radi posebne zaštite maloletnih lica kao oštećenih, kao i u krivičnom postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, izričito je predviđena posebna specijalizacija tužilaca i sudija. O sticanju posebnih znanja i stručnom usavršavanju sudija i tužilaca koji rade u oblasti prava deteta, prestupništva maloletnika i krivičnopravne zaštite maloletnih lica stara se Pravosudni centar za obuku i stručno usavršavanje, u saradnji sa relevantnim ministarstvima, nadležnim za pravosuđe, socijalnu politiku, unutrašnje poslove i Advokatskom komorom Republike Srbije. O obavljenim proverama znanja i stručnom usavršavanju Pravosudni centar izdaje određene sertifikate.

U slučajevima kada se sudi punoletnim učiniocima 27 taksativno nabrojanih krivičnih dela inkriminisanih u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, počevši od člana 114. Krivičnog zakonika, odnosno u svim onim slučajevima kada to proceni specijalizovani javni tužilac (tužilac koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica - u Republici Srbiji ima 109 opštinskih i 30 okružnih javnih tužilaštava), a oštećeni je maloletno lice, primenjuju se posebne zakonske odredbe o njegovoj zaštiti. Postupak u prvom stepenu u ovakvim slučajevima vodi se pred većem opštinskih (ima ih 138) i okružnih sudova (30 sudova) kojima predsedava sudija koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Istragu, takođe, sprovodi specijalizovani istražni sudija, a maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog iz reda specijalizovanih advokata. Pošto u Republici Srbiji još uvek nisu ustanovljeni apelacioni sudovi u drugom stepenu, nadležnost je na okružnim, odnosno Vrhovnom sudu Srbije, u kome postupaju takođe specijalizovane sudije.

Krivični postupak prema maloletniku pokreće se za sva krivična dela samo po zahtevu javnog tužioca za maloletnike (tužioca koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica). Postupak se u prvom stepenu vodi pred sudijom za maloletnike i većem za maloletnike okružnog suda. U drugom stepenu nadležno je takođe specijalizovano veće za maloletnike neposredno višeg suda. Trenutno, to je veće Vrhovnog suda Srbije iz razloga nepostojanja apelacionih sudova.

U sistemu krivičnih sankcija prema maloletnicima primat imaju vaspitne mere. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica poznaje jedino kaznu maloletničkog zatvora, koja se izvršava u Kazneno-popravnim zavodu za maloletnike u Valjevu. Ova krivična sankcija može se izuzetno izreći samo starijim maloletnicima. U pogledu institucionalnih vaspitnih mera moguće je izreći vaspitnu meru upućivanja u vaspitnu ustanovu, upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje i upućivanja u vaspitno-popravnog dom.

U Republici Srbiji postoji samo jedan vaspitno-popravnog dom, u Kruševcu, pod jurisdikcijom Ministarstva pravde. U Vaspitno-popravnog domu u Kruševcu na dan 27. decembra 2007. godine, na izvršenju vaspitne mere od šest meseci do četiri godine, bilo je 147 maloletnika, od kojih 140 muškog i sedam ženskog pola. U Domu se trenutno nalazi 20 štićenika za krivično delo ubistvo, 48 za krivično delo teški slučajevi razbojništva i razbojničke krađe, devet za silovanje, 73 za krivično delo teške krađe i ostali, za druga krivična dela. U ovim institucijama posebna pažnja se posvećuje poštovanju prava deteta i čine se naponi da se maloletnici zaštite od svih oblika nehumanog postupanja i torture.

Maloletnici prema kojima se izvršava zavodska vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora podvrgavaju se najmanje jedanput godišnje sistematskom pregledu odgovarajuće zdravstvene ustanove. Najmanje dva puta godišnje sastavlja se izveštaj o psihičkom stanju maloletnika i dostavlja sudiji za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu i koji vrši nadzor, odnosno ima uvid nad izvršenjem krivične sankcije.

5.3.6. Nevladin sektor

Domaće i međunarodne nevladine organizacije igraju važnu ulogu u različitim segmentima zaštite dece od nasilja i zlostavljanja. One su imale, pionirsku ulogu u buđenju svesti javnosti za problem nasilja prema ženama i deci u Republici Srbiji.

Tokom devedesetih godina brojne vladine i nevladine organizacije i naučne institucije - Institut za mentalno zdravlje, Fakultet političkih nauka, Centar za prava deteta i druge, uz podršku UNICEF, Fonda za otvoreno društvo, *Save the Children* i drugih međunarodnih organizacija započele su da rade na senzibilizaciji javnosti, jačanju kompetentnosti stručnjaka i razvoju mreže za sprečavanje i zaštitu dece od zloupotrebe i zanemarivanja. Objavljena su i prva iskustva iz istraživanja i primene edukacije i formiranja multidisciplinarnih timova za zaštitu dece, a grupa autora Centra za prava deteta napisala je i prvi Priručnik za rad na zaštiti dece u socijalnim i srodnim službama.

Prve SOS linije, kao i savetovališta i skloništa za žene i decu žrtve nasilja, takođe su formirane u okviru nevladinog sektora. Početkom devedesetih godina počinje sa radom prvi SOS telefon u Beogradu, formiraju se Autonomni ženski centar, Incest trauma centar, Savetovalište protiv nasilja u porodici, a zatim se mreža nevladinih ženskih organizacija širi i u unutrašnjosti Republike Srbije. Od juna 2001. godine funkcioniše Mreža poverenja protiv nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti čiji je osnivač i koordinator Incest trauma centar. Mreža poverenja je interventni tim praktičara različitih profila iz šesnaest vladinih i nevladinih institucija i organizacija iz Beograda i drugih gradova u Republici Srbiji (Kraljevo, Subotica, Kruševac) koji pružaju psihološku, pravnu, socijalnu, zdravstvenu i drugu pomoć deci i odraslim žrtvama nasilja.

Zahvaljujući podršci međunarodnih i nevladinih organizacija pružena je mogućnost mnogim stručnjacima u javnom sektoru, saradnicima nevladinih organizacija, ali i predstavnicima relevantnih ministarstava da se upoznaju sa savremenim modelima zaštite dece u zemljama u kojima sistem zaštite od nasilja postoji već više decenija, kao što su Holandija, Norveška, Švedska, Velika Britanija i SAD i da na taj način unaprede svoja znanja i veštine i izbegnu mnoge zamke na putu razvoja sistema za prevenciju i zaštitu od nasilja.

Nevladine organizacije, takođe, iniciraju i zastupaju donošenje zakonskih i sistemskih promena i rešenja, normi i standarda koji se zasnivaju na pravima deteta i treba da obezbede trajna i dugoročna rešenja u oblasti sprečavanja nasilja i zlostavljanja i zaštiti dece od svih njihovih oblika.

Osamnaest organizacija, uz podršku *Save the Children* i UNICEF, pokrenulo je 2007. godine kampanju Uvek milom - nikad silom! Za detinjstvo bez kazne - za život bez nasilja, za zakonsku zabranu telesnog kažnjavanja dece, kojoj se pridružilo i oko pedeset organizacija iz vladinog i nevladinog sektora.

Od odsudne je važnosti i prepoznavanje komplementarnosti uloga zvaničnog sistema i nevladinog sektora i smanjivanje jaza i odsustva podrške, što bi značajno doprinelo povećanju kohezije i boljoj koordinaciji efikasnog sprečavanja i zaštite od nasilja.

5.3.7. Multisektorska mreža i partnerstvo u zaštiti dece od nasilja

Potreba za holističkim pristupom u kreiranju politike i planiranju zaštite dece i za umrežavanjem i usaglašavanjem rada organa i službi nadležnih za preduzimanje mera s ciljem pravovremene i efikasne zaštite dece i mladih, utvrđena je strateškim dokumentima Vlade, u prvom redu Strategijom za smanjenje siromaštva, Nacionalnim Milenijumskim ciljevima razvoja u Republici Srbiji (2007), Strategijom razvoja sistema socijalne zaštite (2005), Nacionalnim planom akcije za decu (2004), Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2005) i drugim dokumentima.

Multisektorski pristup u radu na implementaciji prava deteta na zaštitu od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja sprovodi se u sledećim oblastima:

- u primeni Strategije za smanjenje siromaštva. Tim potpredsednika Vlade u saradnji sa nevladinim sektorom formirao je mrežu organizacija koje će na lokalnom nivou promovisati i pospešivati sprovođenje Strategije za smanjenje siromaštva, posebno u delu koji se odnosi na zaštitu prava deteta;

- u primeni Strategije razvoja sistema socijalne zaštite. S ciljem razvoja integralne socijalne zaštite na lokalnom nivou pokrenuti su pilot programi u pet opština za zajedničku akciju u oblasti zaštite od nasilja, zlostavljanja i maloletničke delinkvencije, za brigu o deci bez roditeljskog staranja i decu u sukobu sa zakonom;

- u realizaciji Nacionalnog plana akcije za decu. U 21 opštini u Republici Srbiji izrađeni su Lokalni planovi akcija za decu, uz podršku UNICEF, Saveta za prava deteta, relevantnih ministarstava i lokalnih samouprava, s ciljem približavanja strateških ciljeva i prioriteta lokalnim potrebama. U tim opštinama su formirani i obučeni međuresorski timovi za zaštitu dece i u budžetu opštine su planirana sredstva za njihove aktivnosti na godišnjem nivou;

- u stvaranju sveobuhvatne baze podataka (*DevInfo*) koju je ustanovio Republički zavod za statistiku i gde se dva puta godišnje ažuriraju podaci, s ciljem prikupljanja i objedinjavanja relevantnih podataka iz svih sektora koji se odnose na zaštitu prava i interesa deteta;

- kroz Fond za socijalne inovacije, osnovan 2003. godine, s ciljem podrške razvoju usluga u oblasti socijalne zaštite u okviru lokalnih zajednica i uspostavljanja partnerstva između državnih i nevladinih pružalaca usluga i lokalnih samouprava. U periodu od 2004. do 2007. godine, Fond je podržao preko dvadeset projekata koji se bave prevencijom i zaštitom od nasilja;

- u saradnji policijskih službenika, predstavnika socijalne zaštite i Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, u skladu sa propisanom Instrukcijom o dežurstvu sistema socijalne zaštite u saradnji sa policijom (2007);

- u saradnji policijskih službenika i predstavnika obrazovno-vaspitnog sistema, zdravstvene, socijalne zaštite i pravosuđa u postupanju policijskih službenika prema maloletnicima, shodno Uputstvu o postupanju policijskih službenika prema maloletnim i mlađim punoletnim licima (2006);

- u saradnji nevladinih i vladinih organizacija u formiranju lokalnih mreža i skloništa za zaštitu žrtava nasilja (Mreža poverenja protiv nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti, Skloništa za žene i decu žrtve nasilja i dr.).

6. PRIORITETNI PROBLEMI

Na osnovu analize postojeće situacije izdvojeni su sledeći problemi, odnosno prioriteti u prevenciji i zaštiti dece od nasilja:

- nizak nivo svesti među stanovništvom o prisutnosti nasilja, tolerancija na različite oblike nasilja i nedovoljna, odnosno nedostajuća edukacija javnosti kako da se suoče sa nasiljem nad decom;

- nedostatak sveobuhvatnih strategija i sistemskih mehanizama prevencije i reagovanja na problem nasilja nad decom;

- nedovoljno razvijeno zakonodavstvo u ovoj oblasti, kao i mehanizmi za njihovo sprovođenje i monitoring potreba za ratifikacijom relevantnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava i razvijanjem vodiča za prava dece u različitim oblastima;

- nedovoljno razvijena multisektorska mreža za zaštitu dece od nasilja;

- nerazvijen informacioni sistem za prikupljanje podataka o nasilju nad decom, nedostatak protokola za dokumentovanje nasilja i nerazvijena procedura izveštavanja;

- nedovoljno istraživanja o učestalosti nasilja nad decom i procene rizika ranjivosti dece na nasilje i zlostavljanje.

7. CILJEVI STRATEGIJE

Na osnovu podataka iz opisa i analize stanja o nasilju nad decom u Republici Srbiji, izdvojenih prioriternih problema i čvrstog opredeljenja za poštovanje prava svakog deteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja, istaknuta su dva opšta strateška cilja:

1. Razvoj bezbednog okruženja u kome će biti ostvareno pravo svakog deteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja,

2. Uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Opšti strateški ciljevi razrađeni su kroz specifične ciljeve i mere koje vode ostvarenju tih opštih ciljeva.

Opšti cilj 1

Razvoj bezbednog okruženja u kome će biti ostvareno pravo svakog deteta da bude zaštićeno od svih oblika nasilja.

Specifični cilj

1.1. Podizanje nivoa svesti građana, a posebno dece, uz njihovo aktivno učešće, o problemu nasilja i formiranje stavova o neprihvatljivosti svih vidova nasilja i u svim okruženjima

Mere i aktivnosti

1.1.1. Ispitivanje javnog mnjenja i sprovođenje istraživanja stavova i prakse vezane za nasilje nad decom radi utvrđivanja polazne osnove za razvoj programa ciljanih ka promeni stavova i ponašanja.

1.1.2. Organizovanje javnih kampanja, uz učešće dece, s ciljem promene kulturnih i društvenih normi, stereotipa, predrasuda i tradicionalnih običaja kojima se podstiče i održava nasilje.

1.1.3. Informisanje putem elektronskih i štampanih medija, tribina i publikacija o razmerama i posledicama nasilja i značaju borbe protiv nasilja nad decom.

1.1.4. Uspostavljanje veb stranice sa relevantnim informacijama o prepoznavanju i prijavljivanju zlostavljanja i zanemarivanja dece i pomoći koja je dostupna u društvu.

1.1.5. Donošenje i dosledna primena Kodeksa o izveštavanju o nasilju nad decom u štampanim i elektronskim medijima.

1.1.6. Angažovanje istaknutih javnih ličnosti u aktivnostima borbe protiv nasilja nad decom.

1.1.7. Promovisanje primera dobre prakse u borbi protiv nasilja nad decom.

Specifični cilj

1.2. Razvijanje tolerancije razumevanjem i prihvatanjem različitosti i negovanje nenasilnih vidova komunikacije.

Mere i aktivnosti

1.2.1. Razvijanje i sprovođenje programa i projekata na temu tolerancije, prihvatanja različitosti i komunikacijskih veština u svim relevantnim sistemima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe).

1.2.2. Izrada i sprovođenje specijalizovanih programa za promociju nenasilja na nacionalnom i lokalnom nivou.

1.2.3. Uvođenje sadržaja o toleranciji i nenasilnoj komunikaciji u obrazovno-vaspitne programe.

Specifični cilj

1.3. Osnaživanje i podrška porodici (biološkoj, hraniteljskoj, usvojiteljskoj) u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.

Mere i aktivnosti

1.3.1. Unapređivanje kvaliteta prenatalne i perinatalne zdravstvene zaštite majke kao priprema za roditeljstvo.

1.3.2. Obuka majki i očeva za odgovorno roditeljstvo i za unapređivanje funkcionisanja porodice.

1.3.3. Razvijanje novih i unapređenje kvaliteta postojećih usluga za podršku roditeljima u staranju o svojoj deci (celodnevni vrtići, petodnevni boravak dece u vrtićima, volontersko čuvanje dece, telefonska i druga savetovališta) u lokalnoj zajednici.

1.3.4. Osnaživanje službi za polivalentnu patronažu u identifikovanju i pružanju podrške porodicama sa rizikom za nasilje nad decom.

1.3.5. Osnaživanje službi socijalne zaštite u identifikovanju i pružanju podrške porodicama i deci sa rizikom za nasilje nad decom.

1.3.6. Razvoj programa za prevenciju i upravljanje stresom namenjenih roditeljima i osobama koje rade sa decom.

Specifični cilj

1.4. Podrška razvoju programa za prevenciju nasilja nad decom.

Mere i aktivnosti

1.4.1. Unapređenje urbane infrastrukture, kako fizičke tako i socijalno-ekonomske, s ciljem prevencije svih oblika nasilja nad decom.

1.4.2. Uvođenje sadržaja o prevenciji nasilja nad decom u nastavne planove i programe osnovnih i srednjih škola.

1.4.3. Podrška razvoju i širenju programa Škola bez nasilja i drugih programa koji uspostavljaju sistem prevencije i intervencije u slučajevima nasilja u školskom okruženju.

1.4.4. Izrada i sprovođenje programa za sprečavanje i zaštitu od nasilja dece u ustanovama socijalne zaštite, đlačkim domovima i internatima.

1.4.5. Podrška razvoju i primeni programa za sprečavanje i zaštitu od nasilja dece u ustanovama i zavodima za izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima.

1.4.6. Podrška razvoju i primeni programa za sprečavanje i zaštitu od nasilja dece na dugotrajnom bolničkom lečenju.

1.4.7. Podrška razvoju i primeni programa za sprečavanje i zaštitu od nasilja dece sa smetnjama u razvoju i psihičkim poremećajima.

1.4.8. Podrška razvoju i primeni programa nevladinih organizacija za sprečavanje i zaštitu dece od nasilja.

Specifični cilj

1.5. Podsticanje i podrška učešću dece u razvoju i sprovođenju programa za prevenciju i zaštitu od nasilja.

Mere i aktivnosti

1.5.1. Organizovanje obuke o pravima dece, za decu i sa decom, kao i obuka za osnaživanje dece za prepoznavanje i prijavljivanje nasilja nad sobom i svojim vršnjacima.

1.5.2. Podsticanje i podržavanje inicijativa i aktivnosti dece u organizovanju kulturnih, sportskih, zabavnih i drugih aktivnosti i manifestacija kojima se promoviše tolerancija, uzajamno uvažavanje, saradnja, odgovornost i komunikacijske veštine.

1.5.3. Uključivanje dece u organizovanje kampanja, tribina, okruglih stolova, izložbi i drugih edukativnih događaja na temu borbe protiv nasilja, promocije tolerancije, konstruktivnog rešavanja sukoba i slično.

1.5.4. Obuka i uključivanje dece u kreiranje i sprovođenje programa za prevenciju i zaštitu od nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama i lokalnoj zajednici, s posebnim akcentom na vršnjačko nasilje.

1.5.5. Jačanje uloge učeničkih parlamenata u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.

1.5.6. Podrška razvoju i funkcionisanju vršnjačkih timova u obrazovno-vaspitnim, zdravstvenim i ustanovama socijalne zaštite, kao i u ne-vladinim organizacijama za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

1.5.7. Podrška programima vršnjačke medijacije u obrazovno vaspitnim, vaspitno popravnim i ustanovama socijalne zaštite.

Opšti cilj 2

Uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Specifični cilj

2.1. Posvećenost, spremnost i odgovornost donosilaca odluka na nacionalnom nivou u utvrđivanju i sprovođenju politike prevencije i zaštite dece od nasilja.

Mere i aktivnosti

2.1.1. Jačanje uloge Saveta za prava deteta Vlade u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.

2.1.2. Podrška uspostavljanju i radu Zaštitnika prava deteta.

2.1.3. Jačanje uloge Saveta za ravnopravnost polova i Saveta za osobe sa invaliditetom Vlade u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.

2.1.4. Razvijanje saradnje sa relevantnim međunarodnim i nevladinim organizacijama u cilju prevencije i zaštite dece od nasilja.

Specifični cilj

2.2. Stvaranje obuhvatnog zakonodavnog okvira za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Mere i aktivnosti

2.2.1. Prihvatanje relevantnih međunarodnih dokumenata u oblasti zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

2.2.2. Usklađivanje relevantnog nacionalnog zakonodavstva sa preuzetim međunarodnim obavezama donošenjem novih zakona, odnosno izmenama i dopunama već postojeće zakonske regulative i zalaganje za njeno dosledno sprovođenje.

2.2.3. Usvajanje izričite zakonske zabrane fizičkog kažnjavanja dece u svim okruženjima.

2.2.4. Donošenje i usklađivanje postojećih podzakonskih akata i procedura u cilju stvaranja jedinstvenog sistema zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

2.2.5. Obezbeđivanje sistema za praćenje i vrednovanje primene propisanih procedura.

Specifični cilj

2.3. Razvijanje delotvornih multisektorskih i multidisciplinarnih mreža za sprečavanje i zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Mere i aktivnosti

2.3.1. Uspostavljanje saradnje među relevantnim sektorima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, nevladin sektor) u sprovođenju procedura i postupaka predviđenih Opštim i posebnim protokolima za zaštitu dece od nasilja.

2.3.2. Jačanje koordinativne uloge centra za socijalni rad u prevenciji i zaštiti dece od nasilja.

2.3.3. Jačanje sposobnosti svih sektora za prepoznavanje nasilja i nasilnih situacija i sprovođenje neodložnih intervencija.

2.3.4. Jačanje uloge razvojnih savetovaništa, savetovaništa za mlade i savetovaništa za brak i porodicu za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

2.3.5. Podrška lokalnim planovima akcija u planiranju i sprovođenju prevencije i zaštite dece od nasilja u lokalnim zajednicama.

2.3.6. Finansijska i institucionalna podrška nevladinom sektoru u razvoju usluga, programa i projekata za zaštitu dece od nasilja.

2.3.7. Jačanje partnerstva vladinog i nevladinog sektora u planiranju i sprovođenju programa za zaštitu dece od nasilja.

Specifični cilj

2.4. Razvoj službi i usluga za rad sa žrtvama i učiniocima nasilja.

Mere i aktivnosti

2.4.1. Razvijanje savetovaništa u vladinom i nevladinom sektoru za rad sa žrtvama nasilja.

2.4.2. Razvijanje službi SOS telefona za decu žrtve nasilja.

2.4.3. Jačanje službi i usluga za intenzivan rad sa porodicama u krizi.

2.4.4. Razvoj službi na lokalnom nivou za povremeni i privremeni hitan prihvatanje dece žrtava porodičnog nasilja i žrtava trgovine ljudima.

2.4.5. Razvijanje grupa podrške i samopodrške za žrtve nasilja u vladinom i nevladinom sektoru.

2.4.6. Razvijanje terapijskih programa za žrtve nasilja.

2.4.7. Razvijanje terapijskih programa za učinioce nasilja nad decom, uključujući maloletna lica.

2.4.8. Razvijanje službe za praćenje i nadzor učinilaca krivičnih dela nasilja nad decom (služba probacije) kojima je izrečena uslovna osuda, odnosno uslovni otpust (kako za punoletne, tako i za maloletne učinioce krivičnih dela sa elementima nasilja).

2.4.9. Razvijanje i primena programa postpenalne pomoći za maloletne izvršioce krivičnih dela.

2.4.10. Razvijanje i primena procedura za sprečavanje sekundarne viktimizacije u radu sa žrtvama nasilja.

Specifični cilj

2.5. Sticanje novih znanja i veština svih koji rade sa decom i za decu na sprečavanju i zaštiti dece od nasilja.

Mere i aktivnosti

2.5.1. Razvijanje znanja i veština stručnjaka za prevenciju i zaštitu dece od nasilja u svim relevantnim sektorima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, nevladine organizacije), kroz poslediplomske studije i kontinuirano stručno usavršavanje.

2.5.2. Realizacija programa obuke za primenu Opšteg protokola i posebnih protokola za zaposlene u sistemu socijalne zaštite, kao i drugim relevantnim sektorima (obrazovanje, zdravstvena zaštita, policija, pravosuđe, nevladin sektor).

2.5.3. Organizovanje obuka za nenasilnu komunikaciju i konstruktivno rešavanje konflikata za zaposlene u svim relevantnim sektorima.

2.5.4. Unapređivanje kompetencija stručnjaka i razvijanje programa za rad sa učiniocima nasilja.

2.5.5. Uvođenje modula o prevenciji i zaštiti dece od nasilja u programe fakulteta na kojima se školuju stručnjaci koji rade sa decom i porodicom.

Specifični cilj

2.6. Unapređivanje sistema za prikupljanje i analizu podataka i izveštavanje o zlostavljanju, zanemarivanju i iskorišćavanju dece.

Mere i aktivnosti

2.6.1. Razvijanje jedinstvenog, rodno senzitivnog i usaglašenog sistema evidentiranja i praćenja slučajeva nasilja u svim relevantnim sektorima (zdravstvena i socijalna zaštita, obrazovanje, policija, pravosuđe, nevladine organizacije).

2.6.2. Poboljšanje kvaliteta podataka o vrstama i ishodima nasilja nad decom u svim relevantnim sektorima.

2.6.3. Prikupljanje i publikovanje pokazatelja o posledicama nasilja nad decom i mladima.

2.6.4. Izrada i standardizovanje indikatora i ustanovljavanje nacionalnog sistema za prikupljanje i analizu podataka o nasilju nad decom.

Specifični cilj

2.7. Podrška istraživanjima o stavovima o nasilju nad decom, o uzrocima, posledicama, troškovima, prevenciji i zaštiti od nasilja nad decom.

Mere i aktivnosti

2.7.1. Ustanovljavanje prioriteta u istraživanju nasilja nad decom, na nacionalnom i lokalnom nivou, u cilju utvrđivanja polazne osnove za razvoj programa za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

2.7.2. Praćenje vrsta i učestalosti nasilja nad decom putem istraživanja.

2.7.3. Ispitivanje povezanosti socijalnih, ekonomskih i kulturnih uticaja na pojavu i posledice nasilja nad decom.

2.7.4. Proučavanje faktora rizika i zaštite dece od nasilja.

2.7.5. Promovisanje evaluacionih istraživanja sa prikupljanjem i sistematizovanjem znanja o efektima realizovanih preventivnih programa i aktivnostima na zaštiti dece od nasilja.

2.7.6. Promovisanje rodno senzitivnih istraživanja o nasilju nad decom.

8. PRAĆENJE I EVALUACIJA REALIZACIJE CILJEVA STRATEGIJE

Za praćenje dostignuća u realizaciji postavljenih opštih ciljeva Strategije, preporučuje se da se prate na nacionalnom nivou, u godišnjim intervalima, najmanje sledeći pokazatelji, odnosno podaci o deci koja su pod rizikom ili žrtve zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije (razvrstani prema uzrastu, polu, manjinskoj i etničkoj pripadnosti, kao i prema tome da li su iz domicilne ili raseljeničke populacije, iz urbanih ili ruralnih sredina, itd.):

- broj zabeleženih slučajeva nasilja nad decom, prema vrstama nasilja;
- broj dece evidentirane kao žrtve nasilja (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) prema mestu gde se nasilje događa (kuća, škola ili ostala mesta) i prema učiniocima nasilja (odrasli, vršnjaci);
- broj zabeleženih slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja dece (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) koji su rezultirali sudskim odlukama ili nekim merama;
- broj dece žrtava zlostavljanja i zanemarivanja (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) koja su dobila pomoć, odnosno savetovanje u toku oporavka;
- broj dece žrtava seksualne eksploatacije, prostitucije, pornografije i trgovine ljudima;

- broj dece žrtava seksualne eksploatacije (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) koja su u procesu oporavka dobila pomoć i savetovanje;
- broj dece koja su iskorišćena kao dečja radna snaga;
- broj dece koja su prepuštena ulici - "deca ulice";
- broj prijavljenih krivičnih dela izvršenih od strane osoba mlađih od 18 godina;
- broj osoba mlađih od 18 godina koje su prijavljene zbog izvršenja krivičnih dela;
- broj izrečenih mera nadzora nad vršenjem roditeljskog prava;
- broj roditelja delimično i potpuno lišenih roditeljskog prava;
- broj sprovedenih postupaka za porodičnopravnu zaštitu dece od nasilja u porodici;
- broj procesuiranih krivičnih dela izvršenih protiv dece;
- broj zlostavljane i zanemarene dece kojoj je postavljen kolizijski staratelj, odnosno privremeni zastupnik.

Treba, takođe, obezbediti i pratiti na godišnjem nivou podatke o funkcionisanju mehanizama za prevenciju i zaštitu dece od nasilja koji su predviđeni Strategijom.

Značajan pokazatelj kojeg treba pratiti na godišnjem nivou jesu i finansijska sredstva koja se izdvajaju za zaštitu dece iz budžeta, kako na nacionalnom tako i na lokalnim nivoima.

Neophodno je sprovoditi periodičnu evaluaciju postignutih rezultata u realizaciji ciljeva Strategije, u trogodišnjim intervalima, i na osnovu toga vršiti dalje usklađivanje mera i aktivnosti sa postavljenim ciljevima Strategije. Finalna evaluacija će se vršiti na kraju perioda koji je predviđen za sprovođenje Strategije (2015. godina).

9. ODGOVORNE USTANOVE

Odgovornost države za primenu Strategije i preduzimanje svih potrebnih mera proizlazi iz obaveza preuzetih ratifikovanjem Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih i domaćih dokumenata.

S obzirom na to da se prevencija i zaštita dece od nasilja može uspešno sprovoditi samo u partnerstvu svih sektora društva-državnih institucija, međunarodnih i domaćih nevladinih udruženja, organa lokalne samouprave, naučnih institucija, javnih glasila i sredstava javnog informisanja, neophodno je da se u proces sprovođenja Strategije uključe i podrže ga svi relevantni sektori. Koordinativnu funkciju u tom procesu treba da ima Savet za prava deteta Vlade.

10. IZVORI FINANSIRANJA I TROŠKOVI REALIZACIJE STRATEGIJE

Sredstva za realizaciju mera i aktivnosti predviđenih Strategijom obezbediće se iz budžeta Republike Srbije. Takođe će se stimulisati izdvajanje sredstava iz budžeta jedinica lokalne samouprave, od donatora i međunarodnih partnera, uključujući i privatni sektor. Za koordinativnu funkciju Saveta za prava deteta Vlade sredstva će se obezbediti iz budžeta Republike Srbije.

11. PRIMENA I PRAĆENJE

11.1. Akcioni plan

Dalje aktivnosti na razradi dokumenta Strategije uključice izradu Akcionog plana i definisanje konkretnih mera, aktivnosti, nosilaca aktivnosti, rokova za realizaciju aktivnosti i potrebnih sredstava. Sprovedenjem Akcionog plana realizovaće se ciljevi postavljeni ovim dokumentom.

Sredstva za realizaciju Strategije biće predviđena Akcionim planom u skladu sa sredstvima obezbeđenim u budžetu Republike Srbije. Akcioni plan za period 2009-2015. godine Vlada će utvrditi do 30. juna 2009. godine.

12. ZAVRŠNI DEO

Ova strategija sadrži: Prilog 1 - Međunarodni ugovori koji sadrže relevantne međunarodne norme i standarde; Prilog 2 - Domaći i međunarodni relevantni strateški dokumenti i Prilog 3 - Pregled istraživanja o zlostavljanju i zanemarivanju dece u Republici Srbiji, koji su odštampani uz ovu strategiju i čine njen sastavni deo.

Ovu strategiju objaviti u "Službenom glasniku Republike Srbije".

Prilog 1

PREGLED MEĐUNARODNIH UGOVORA KOJI SADRŽE RELEVANTNE MEĐUNARODNE NORME I STANDARDE

Strategija prihvata sledeće međunarodne norme i standarde:

- Konvencija o pravima deteta ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 15/90) i ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97);
- Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 22/02);
- Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 22/02);

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 7/71);
- Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 4/01);
- Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji ima za cilj ukidanje smrtne kazne ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 4/01);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 7/71);
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 6/67);
- Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 9/91);
- Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 16/05 i 2/06);
- Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 16/05);
- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 11/81);
- Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 66/02);
- Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 6/01);
- Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 6/01);
- Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 6/01);
- Protokol protiv nezakonite proizvodnje i prometa vatrenim oružjem, njegovim delovima, sklopovima i municijom uz Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala ("Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 11/05);
- Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 7/91);
- Konvencija MOR broj 182 o najgorim oblicima dečjeg rada i Preporuke MOR broj 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečjeg rada ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 8/03);

- Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i o njegovom uništavanju ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 2/00);
- Evropska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o deci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja ("Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", broj 8/01);
- Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", broj 5/01);
- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", broj 12/05);
- Okvirna konvencija Svetske zdravstvene organizacije o kontroli duvana, sa priložima ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", broj 16/05).

Ostala regulativa Saveta Evrope za zaštitu dece od nasilja, među kojima izdvajamo sledeće konvencije, protokole i povelje:

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli 11, 4, 6, 7, 12, 13. ("Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", broj 9/03);
- Protokol broj 14 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS No 194) (Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", broj 5/05);
- Evropska socijalna povelja (1961) i Evropska revidirana socijalna povelja (revidirana Evropska socijalna povelja 1996, počela da se primenjuje 1999. godine - potpisana 22. marta 2005. godine, nije ratifikovana);
- Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih dela nasilja (usvojena 1983. godine, u primeni od 1988. godine - Republika Srbija je nije potpisala);
- Evropska konvencija za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja broj 126 (usvojena 1987, u Republici Srbiji se primenjuje od 1. jula 2004. godine);
- Konvencija o kompjuterskom kriminalitetu br. 185 (usvojena 2001, počela sa primenom 1. jula 2004. godine - potpisana 7. aprila 2005. godine, ratifikovana);
- Evropska konvencija o ostvarivanju prava deteta (usvojena 1996, u primeni od 2000. godine - Republika Srbija je nije potpisala);
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope, 12. juna 2007. na 1002. zasedanju zamenika ministara - potpisana 25. oktobra 2007. godine, nije ratifikovana);

kao i ostale preporuke i rezolucije Komiteta ministara Saveta Evrope i Skupštine Saveta Evrope.

Prilog 2

DOMAĆI I MEĐUNARODNI RELEVANTNI STRATEŠKI DOKUMENTI

- WHO. *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March 1999. Geneva, WHO Geneva, (document WHO/HSC/PVI/99.1)*;¹
- Strategija za smanjenje siromaštva. Vlada Republike Srbije: 2003;
- Nacionalni plan akcije za decu. Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije: februar 2004. godine;
- Studija Generalnog sekretara UN o nasilju nad decom. Prevod na srpski, UNICEF, Kancelarija Beograd: 2005;
- Akcioni planovi za obrazovanje, zdravlje, stanovanje i zapošljavanje Roma u okviru Strategije za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima. Zaključak Vlade Republike Srbije, 28. januara 2005. godine;²
- Polazni okvir Nacionalne strategije protiv nasilja: 2005;
- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja - zaključak Vlade - 05 broj 011-5196/2005 od 25. avgusta 2005. godine;
- Pregled realizacije Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji. Vlada Republike Srbije, 2005. godine;
- Strategija razvoja sistema socijalne zaštite ("Službeni glasnik RS", broj 108/05);
- Strategija razvoja zvanične statistike u Republici Srbiji, ("Službeni glasnik RS", broj 111/2006);
- Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji, ("Službeni glasnik RS", broj 111/2006);
- Strategija za razvoj i zdravlje mladih u Republici Srbiji, ("Službeni glasnik RS", broj 104/2006);
- Nacionalna strategija reforme pravosuđa: 2006;
- WHO/ISPCAN. *Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. WHO Press; Geneva: 2006*;³
- Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, ("Službeni glasnik RS", broj 1/2007);
- Strategija razvoja zaštite mentalnog zdravlja ("Službeni glasnik RS", broj 8/2007);

- Nacionalna strategija za mlade, usvojena na sednici Vlade 9. maja 2008. godine.

¹*Svetska zdravstvena organizacija. Konsultativni izveštaj o prevenciji zlostavljanja nad decom, 29-31. mart 1999. godine, Ženeva, Svetska zdravstvena organizacija Ženeva (dokument WHO/HSC/PVI/99.1).*

²*Nacrt strategije za integraciju i davanje novih ovlašćenja Romima izrađen 2002. godine, Vlada još nije usvojila, ali ju je usvojio Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Na osnovu ove strategije izrađeni su Akcioni planovi za oblast obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravlja koje je prihvatila Vlada Republike Srbije na sednici održanoj 28. januara 2005. godine.*

³*Svetska zdravstvena organizacija/Internacionalno udruženje za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja dece. Prevencija zlostavljanja dece: Vodič za preduzimanje akcija i usmeravanje evidencije. WHO Press; Geneva: 2006.*

Prilog 3

PREGLED ISTRAŽIVANJA O ZLOSTAVLJANJU I ZANEMARIVANJU DECE U REPUBLICI SRBIJI

- Banjanin-Đuričić N. Udarac po duši. Sociološka studija zlostavljanja dece u porodici. Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta: 1998;

- Vujović R, i sar. Dečji rad u Srbiji: analiza zakonodavstva, prakse i pojavnih oblika dečjeg rada. Beograd; Centar za prava deteta: 2006;

- Išpanović Radojković V, Ignjatović T, Vujović R, Stevanović I, Srna J, Žegarac N. Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Beograd; Centar za prava deteta: 2006;

- Korać N, Vranješević J. Nevidljivo dete, Slika deteta u medijima. Beograd; Jugoslovenski centar za prava deteta: 2001;

- Milosavljević M. (ur.). Nasilje nad decom. Beograd; Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa: 1998;

- Milosavljević M. (ur.). Zlostavljanje i zanemarivanje dece. Beograd; Socijalno-humanitarno društvo "Sačuvajmo decu", 2004;

- Mršević Z. Incest između mita i stvarnosti. Beograd; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Margo art: 1997;

- Nikolić-Ristanović V. Porodično nasilje u Srbiji. Beograd; Viktimološko društvo Srbije, Prometej: 2002;

- Obretković M, Pejaković Lj. (ur.). Zaštita deteta od zlostavljanja: priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici. Beograd; Jugoslovenski centar za prava deteta: 2001;
- Plut D, Popadić D. U lavirintu nasilja: istraživanje nasilja u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji. Beograd: Institut za psihologiju i Save the Children UK, kancelarija u Beogradu: 2007;
- Srna J. (ur.). Od grupe do tima: Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Beograd; Centar za brak i porodicu;
- *Statistical Office of the Republic of Serbia & Strategic Marketing Research Agency. Republic of Serbia Multiple Indicator Cluster Survey 2005, Final Report. Belgrade: 2006;*⁴
- Žegarac N. Deca koja čekaju: Izazovi i trendovi profesionalne prakse u zaštiti dece od zlostavljanja. Beograd: *Save the Children UK*, program za Srbiju, Centar za prava deteta: 2004;
- Žegarac N, Baucal A, Gvozden U. Ničija deca. Trgovina decom u Srbiji i Crnoj Gori. Beograd; *Save the Children UK*, Beogradska kancelarija: 2005;
- Žegarac N. Deca govore: rizik od trgovine ljudima i rezilijentnost dece u Jugoistočnoj Evropi, izveštaj za Srbiju. Beograd: *Save the Children UK*, program za Srbiju: 2007;
- UNICEF Izveštaj o dečjoj zaštiti u Srbiji, jun 2007. Kancelarija u Beogradu: 2007;
- UNICEF Stanje dece u 2006: Siromaštvo i socijalna isključenost dece, Kancelarija u Beogradu: 2006;
- UNICEF Predstave i razmišljanja dece o zlostavljanju, kvalitativno istraživanje u sedam opština sa decom i mladima od 10-19 godina, Beograd: 2005.

⁴*Republički zavod za statistiku & Istraživačka agencija Stratedžik marketing. Istraživanje višestrukih pokazatelja stanja i položaja dece i žena u Republici Srbiji - MICS3, 2005, Finalni izveštaj. Beograd: 2006.*